

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 3

1993

16. årg.

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før omkring 1660 omfattede accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegnede accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævntes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendtes i vid udstrækning synonymt med konsumtion (jf. »accisebod.. i stedet for »konsumtionsbod«).

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Kontingentet er 48 kr. årligt for enkeltpersoner, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr. pr. årgang og tegnes samme steds. ZISE udsendes tre gange årligt med ca. 40 sider pr. hæfte.

ZISE - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 28. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

*Told- og Skattedirektør Carsten Jarlov (formand)
Toldfuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær)
Fuldmægtig Henrik Landt (sekretær)
Vietetoldinspektør Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Dr.phil. Henrik Becker Christensen
Direktør Kaj Elkrog
Toldkontrollør Aage E. Hansen, Padborg
Direktør Rene Mikkelsen
Regionschef J. Winther Knudsen, Odense*

Manuskripter, der ønskes optaget i ZISE, sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Alle 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrrevne, med stor linieafstand og bred margen. Tekst indskrevet på diskette er en særdeles velkommen mulighed, men det foreslås i så fald først at kontakte redaktøren. Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes. Redaktionen påtager sig dog intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

ISSN 001 05-8355
Lay-out: Anna Falcon Møller
Tryk: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted

Fortegnelse over Toldetatens Titler

af Otto Madsen

Fortegnelsen omfatter kun lokalforvaltningen i det nuværende Danmark (med forbehold for mangler vedr. Sønderjylland til 1864), og ikke titler på kollegie-, ministerie-, eller generaldirektorsniveau. Desuden omtales naturligvis kun etatens egne titler (dog med tillæg af nogle få betegnelser med nær tilknytning til toldvæsenet) og ikke de personlige titler fra kammerjunker til etatsråd eller fra den militære løbebane, som optræder i forbindelse med så mange toldfunktionærers faglige titler. Indtil 1797 – og knap nok senere – synes man ikke at have tilstræbt noget virkeligt fælles præg i lokalforvaltningen, og der kan sikkert findes titler, mere eller mindre »skræddersyede«, som mangler i fortegnelsen. I øvrigt er udgangspunktet for listen især trykt litteratur, ligesom henvisninger oftest gives hertil, idet kun arkivgennemgangen er ordnet efter kategorier. Fortegnelsen søger først og fremmest at give et indtryk af titelindehaverens placering i toldvæsenets hierarki, men tillige en fornemmelse af, hvor udbredt brugen af titlen var og i et vist omfang, hvilken arbejdsfunktion den dækkede, såfremt den er kendt og ikke umiddelbart indlysende.

Forkortelser: C.S. = Cirkulære Samling. CCD = V.A. Secher's Forordninger (Corpus constitutionum Daniæ). Thaulow og Grønvold = J. Thaulow og P. Grønvold: »Toldvæsenets organisatoriske og personelle Ordning«, udgaver hhv 1916 og 1933. T&K = Told- og Konsumtion(s).

Om bogstaverne og tallene i skarp parentes henvises til omtalen i det foregående, afsnit II. Perioderne skal dog repeteres:

Kategori [A-D] gælder for tiden 1632-1851

Kategori [I-V] gælder for tiden 1851-1908

Kategori [23-1] gælder for tiden 1908-1919

Kategori [(1)-(17)] gælder for tiden 1919-1932

Kategori [P] gælder for tiden 1632-1932

Endelig bemærkes, at alle titler, der optræder som slagord i fortegnelsen, er skrevet med stort begyndelsesbogstav, og at selve slagordet i den tilhørende tekst angives med forbogstavet.

Accise..., se også Konsumtions...; Accisen var indtil 1672 navn på en konsumtionslignende forbrugsafgift, men brugtes derefter officielt kun om en havneafgift (Købstadsaccisen), der kun i begrænset omfang havde forbindelse med told- og konsumtionsvæsenet. Mens man sjældent eller aldrig forvekslede accise og konsumtion i provinsen, har der indtil nutiden hersket almindelig begrebsforvirring vedrørende den københavnske konsumtion, fordi den folkelige betegnelse for k.boder og k.betjente var acciseboder og accisebetjente osv. Toldvæsenet selv benyttede overalt den korrekte betegnelse konsumtion. Accise skrives også Cise, Sise eller Zise.

Accisebetjent: Titlen dækker over såvel alle betjente ved acciseoppebørselen (til 1672) som, mere specifikt, Accisemesters kollega; jvf. Toldbetjent. [B].

Acciseforpagter: I flere byer var acciseopkrævningen bortforpagtet, indtil den bortfaldt efter 1672; forpagteren var i flere tilfælde stedets tolder. [A,P].

Acciseforvalter: Titel på en 24.8.1651

ansat overopsynsmand ved Sjællands og Skånes accisevæsen, 1652 kaldt provinsialacciseforvalter. I det øvrige Danmark varetoges embedet af Provinsialtoldforvalteren. [A].

Accisemester: Titlen brugtes fra før 1632 til 1672 om øverste ansvarlige for oppebørselen og regnskabsføringen ved »accisevæsenet«, som derpå forvandlede til et konsumtionsvæsen. Hvor der skulle opkræves både told og accise, var Tolderen normalt A. Jvf. Accise... [A].

Acciseskriver: Titlen kan være brugt (uden at dette dog er bekræftet) om den til Tolderens Toldskriver svarende skriver hos Accisemester, se d. [?]

Betegnelsen er derefter set anvendt i 1700-tallet om den person (ofte byens vejer og måler), der førte regnskabet over købstadsaccisen. [P]. Kun i København synes embedet en årrække at have været underlagt toldvæsenet; det var besat 1726, og 1.9.1771 meldtes tjenesten nedlagt. I en periode i 1750'erne var der såvel en A (under toldvæsenet) som en »af Københavns magistrat Konstitueret A«. Han indtog den andens plads i 1760. [A].

Adjungeret...: En adjungeret embedsmand, normalt på lederniveau, fungerer i den stilling, som manden, til hvem han er adjungeret, ikke længere kan forestå uden hjælp. Navnlig i 1700-tallet kunne den adjungerede forvente at blive efterfølger i stillingen.

Afløser: Med lønningsloven 12.9.1919 ophørte brugen af betegnelserne Afløsningsassistent og -medhjælper, og personalet beholdt deres titler som hhv Toldassistent og Toldmedhjælper, når det sendtes ud som Afløser. Mens A for assistenter ses i personalehåndbøgerne helt frem til 1932, er årgangen 1923 den sidste med A for medhjælpere. Man brugte på dette tidspunkt ligefrem udtrykket »Afløserinstitutionen«.

Afløsningsassistent: Betegnelsen kan være muliggjort med lønningsloven i 1908, men udpegelse af en Toldassistent til A ved

et fremmed toldsted er først set 18.9.1909. Efter 1919 faldt titlen bort, men en Toldassistent kunne fortsat være Afløser. [13].

Afløsningsmedhjælper: Betegnelsen indførtes med lønningsloven 27.5.1908 og 11.9. samme år antoges 12 Toldmedhjælpere til A i byer uden normeret toldmedhjælp. Ophørt 1919, jvf. Afløser. [12].

Amts- og toldforvalter: Mens det i kongeriget kun undtagelsesvis forekom, at betjentene ved oppebørselen af told og skat havde noget med hinanden at gøre, var foreningen i lang tid almindeligst i hertugdømmet Slesvig. Da Hof- og statskalenderen begyndte at udkomme 1734, var der A i Haderslev, Nordborg og Sønderborg, mens Åbenrå havde en »Amtsskriver og toldoppebørselsbetjent«, og først i 1737 fik byen sin A. Ærø og Tønder mangler helt, vel på grund af forpagtninger, men da Tønder fik statslig opkrævning, blev titlen Told- og licentforvalter. (Licenten i hertugdømmerne var oprindeligt, dvs fra 1636, en »renere« form for told i nutidig forstand end tolden selv, som havde flere mindelser om en passage- og forbrugsafgift. Den forsvandt som særavgift 1803, men »licent-« først fra titulaturen i kalenderens 1805-udgave). Samme titel som i Tønder fik også Haderslevs toldforvalter i 1753, og det gjaldt også Ærøskøbing fra 1762 og Marstal fra 1763, da man endelig havde opgivet forpagtningen her.

Fra 1781 kalder kalenderen alle 7 toldstedschefer for Told- og licentforvaltere, men i Åbenrå og på Als var de stadig Amtsskriver ved siden af, og forandringen skyldes kun, at man nu begyndte at indføre alle rigets amtsbetjente og toldbetjente samlet, mens man tidligere havde en særskilt afdeling for hertugdømmerne og deres told- og skattevæsen. Titlen blev som nævnt ændret til Toldforvalter 1805, og der skete derefter ingen forandringer ved toldstederne før 1850, da Åbenrå og Haderslev fik en todelt »kongerigsk« ledelse med Toldinspektør og Told-

kasserer. Ved samme tid ophørte foreningen af amts- og toldfunktioner overalt.

Amtsskriver og toldoppebørselsbetjent, se Amts- og toldforvalter.

Arbejdskarl: Personale i denne kategori var normalt privat ansat, men i lønningsliste for København 1771 ses 4 (anonyme) A på toldboden optaget. De omtales allerede 1698. [D,P/V]. Da personalet (i hvert fald en del af det) præsenteres ved navn i personalehåndbogen 1896, var betegnelsen ændret til Arbejdsmand. Jvf. Pakhuskarl og Toldkarl.

Arbejdsmand: Afløseren for Arbejdskarl, da dette ord blev umoderne i slutningen af 1800-tallet. A registreres i personalehåndbogen fra 1896, men fandtes endnu kun i Københavns frilager og på eftersynskontoret i Havnegade. Fra 1905 skulle ansættelser og afskedigelser af A i princippet kunne findes i C.S.'s personalia. 1908 ses titlen Frilagerarbejdsmand og 1911 forfremmes en Toldbodarbejder, og efter 1919 benyttes kun betegnelserne Frilagerarbejder og Pakhusarbejder. Jvf. Ekstraarbejder og Pakhuskarl. [V/1].

Arkivar: Titlen A (eller Archivarius) var i brug på Øresunds toldkammer 1778-1830, men kun i forening med embedet som Protokolant og (fra 1789) Stempelforvalter, se d. [A].

Aspirant: I toldkalenderen 1847 er medtaget 2 A i Fredericia og Svendborg. Ingen sådanne omtales i lønningsloven 11.3.1851, men i 1856 ses en A i København fastansat. 6.2.1860 fik A mulighed for at deltage i opsynsforretninger mod at aflægge troskabsed. Et større antal A blev konst. Toldassistent 22.4.1876 og antallet synes i de følgende år at være faldende, uden dog at forsvinde. Bemærkelsesværdigt er det, at A først og undtagelsesvist ved en udnævnelse 1898 betegnes Toldaspirant. I lønningsloven 31.3.1931 blev udtrykket A (evt. Told-a.) en fællesbetegnelse for Toldelever og Toldmedhjælper. [=].

Assistent: Ved Øresunds og Københavns

toldkamre og ved Grænsetoldvæsenet var fra 1700-tallet og senere ansat assistenter i flere kontorer (f.eks. var der 9 A ved Øresunds toldkammer i 1854-57), men som virkelig titel optrådte betegnelsen først 1845-51, jvf. Toldassistent, Inspektionsassistent mv. Dog bør det nævnes, at Hof- og Statskalenderen medtager nogle A i Sønderjylland 1839-40, og at man i Ålborg havde ansat en »A ved toldinspektionen« 1.7.1841, som dog i 1845 kaldes Toldinspektionsassistent. [B]. Fra 1896 optræder en A på frilagerets maskinhus i personalehåndbogen. Først 1908 kaldes han og en kollega Maskinassistent. Det samme gælder A på patruljebåden, se Fører af patruljefartøj. Endelig kan man ved »specialkontorerne« i København støde på privat ansatte kontorister med titlen A. [-→,P].

Assisterende, se Funktionær.

Begyndt på toldkontor: Alle toldvæsenets ansatte begyndte naturligvis engang, efter 1851 og før 1908 i regelen som privat medhjælp, Konstitueret Toldassistent eller Toldmedhjælper, men fra sidstnævnte år begynder personalehåndbogen i den biografiske afdeling at oplyse tidspunktet for »første ansættelse på toldkontor« med forkortelsen Tk, 1920 afløst af dato i parentes umiddelbart efter fødselsdagen.

Bestillingsmand: Fællesbetegnelse for toldvæsenets ansatte c. 1860-1908, oftest i formen Embeds- og B.

Bogholder: Stillingsbetegnelsen brugtes ved Københavns konsumtionsvæsen (maleværkskontoret) indtil beg. af 1700-tallet og igen fra 1827, da embederne som Regnskabsfører og Seddelskriver forenedes til et som B ved »det øvrige formalingsvæsen«. 2.11.1840 forandredes tjenesten til B ved samtlige maleværksoppebørsler, og fra 1849 brugtes titlen Maleværks-b. Den forsvandt med konsumtionen 1.4.1852. Også ved Øresunds toldkammer omtales en B (eller Kontrabogholder) fra 1833, men foreløbig uofficielt.

Vedkommende startede som Fuldmægtig ved Stempelforvalter- og Sekretariatskontoret og blev 1841 Kontrabogholder, og først 1843 kaldes han i Hof- og Statskalenderen B. Ophørt 1857. [A/II].

Bommand, se Bromand.

Broinspektør, se Bromand.

Bromand: Titel på kontrolopsynsmænd i Foldingbro og Gredstedbro ved Landtoldgrænsen, afskaffet 1790. B i Foldingbro kaldtes da for Bommand, og om kollegaen i Gredstedbro kendes de uofficielle titler Visitør og Broinspektør samt den officielle fra 14.2.1774: Grænsekontrollør. [C]. Foldingbro blev nu (1790) toldsted med Tolder og Toldkontrollør, og ved Gredstedbro og 4 nye overgangssteder ansattes Toldkontrollører. Efter nyordningen 1820 blev Foldingbro og Gredstedbro begge toldsteder med hver sin Toldkasserer. Kasserertjenesten i Gredstedbro ophørte dog allerede 21.8.1827, og i marts 1843 nedlagdes den i Foldingbro og erstattedes af en stilling som (Konstitueret) Toldfuldmægtig. [A].

Brænderiafgiftsoppebørselskontrollør: Den grufulde titel tildeltes 5.11.1851 den fhv Konsumtionsforvalter i Hillerød, dog »med vedblivende Prædikat af Konsumtionsforvalter«, og denne sidste titel holdt han fornuftigvis i hævd endnu 1867, selv om konsumtionen nu for længst var afskaffet. Titlen ses igen i lønningsloven 2.7.1870, men nu kun i København, hvor B var ansat 1860; jf. Oppebørselskontrollør for brænderiafgift. Begge de to betegnelser brugtes den følgende tid. [III].

Brændevisforpagter: Opkrævningen af afgiften for tilladelse til at brænde på landet var bortforpagtet i nogle få år fra 1.1.1770 til private B. [P].

Bådfører, se Fører af patrullefartøj.

C..., se også K...

Chef: Titlen indførtes på Øresunds toldkammer 1840 om den tidligere 1. Translatør, der blev C for translationskontoret. 1842 fik en nyudnævnt Passkriver titlen C for passkriverkontoret, og ved samme lejlighed blev en Kæmmerer »interimistisk C for kontrol-len«. Ophævet 1857. Derefter genoptages C-titlen 9.8.1867 som betegnelse for lederen af det nye Hovedskibsregistrerings- og målingskontor i København, jvf. Skibsmåler. [A/II].

Cise..., se Accise...

Copist: Titlen er set 1787 om en privat ansat kontormedhjælp. [P].

Direktør: Titlen D over tolden og konsumtionsoppebørslen brugtes om Edv. Kruse under hans forpagtningsperiode 1692-96. Forbigås embedet som Direktør for Generaltoldkammeret, fandtes titlen derudover (fra 1662 og indtil 1857) kun for chefen for Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3 med indehavere 1699-1771). I øvrigt brugtes i 1700-tallet mest formen Told-d. [A/I?].

Direktør over Tobaksintraderne i Danmark, se Tobakstoldforpagter.

Distriktskontrollør, se Grænsekontrollør.

Distriktsvigilanceinspektør, se Vigilanceinspektør.

Edssvoren karl: Titlen anvendtes fra 1790 om medhjælp ved Landtoldgrænsen. Efter 1820 brugtes også formen Edssvoren toldkarl, men det er som E, de nu for første gang er med i konduitelisten. I 1844 blev på én gang antaget 20 Patruljeassistenter, og skønt disse ikke fik mere i løn end E, er det kun dem, der er navngivet i toldkalenderen 1847, hvor antallet var øget til 26 samt 2 Inkvisitionsassistenter. De 30 E er anonyme, men kan dog stadig findes i konduitelisten; derimod omtales de slet ikke i anledning af Landtold-

grænsens ophør 1850. Også ved enkelte kystopsynsposter (Gilleleje, Vedbæk etc.) kunne være ansat E, og i lønningsloven 11.3.1851 dukker en E op i Hillerød, mens man andre steder blot kalder denne medhjælp karle, se Toldkarl. [D/V].

Ekstraarbejder: E var privat ansatte arbejdere på pakhusene, bl.a. i Århus, hvor også to Frilagerarbejdere beskæftigedes. De er kun omtalt i forbindelse med statsansættelse, f.eks. 21.4.1920, hvor nogle antoges som Pakhusarbejdere. Der vedblev dog at være privat ansatte arbejdere til efter 1932, som kun sjældent kan findes omtalt. Ved Københavns toldsted var der 1932 ca. 170 »faste arbejdere«, og kun 14 af disse er med i personalehåndbogen, nemlig de »honorarlønnede medarbejdere« ved Inspektoratet for tobaksbeskatningen. [P,+].

Ekstrabetjent: Betegnelsen ses anvendt i konduitelister om Undertold- og konsumtionsbetjente, i hvis rangorden E synes at have stået under de Konstituerede betjente. Lavere endnu i forfremmelsessystemet stod naturligvis den Konst. E. Om en Strandtoldbetjent ved Vigsø under Thisted toldkammer ses 1809 titlen Ekstratoldbetjent, ligesom man talte om »ekstraordinære« underbetjente. [D].

Ekstrafyrbøder: Titel på Fyrbøder ved Københavns frilager, set anvendt 1905; allerede før 1908 var han indtrådt i normeret stilling, og »Ekstra-« faldet bort. [V].

Ekstrakonsumtionsskriver: Titlen E eller Ekstraskriver brugtes 1798-1805 om en fast 3. Konsumtionsskriver ved formalingsvæsenet (maltmøllen) i København. Derefter omorganiseredes hele dette væsen på grund af den nye brændevinsbrændingsafgift, og E-titlen ophørte. [A].

Ekstraktskriver: Titel ved Københavns toldvæsen o. 1698. [C].

Ekstraskriver, se Ekstrakonsumtionsskriver.

Ekstratoldbetjent, se Ekstrabetjent.

Eleve: En formel ordning med elever i toldvæsenet fandtes ved Øresunds toldkammers Translationskontor fra 1785 (jvf. C.F. Holm: Bidrag til Sundtoldens Historie, s. 46ff). Efter 1842 er ingen elever medtaget i Hof- og Statskalenderen. Jvf. Told-elev. [B].

Embeds- og Bestillingsmand, se Bestillingsmand.

Expeditionslooper: Titel på embedsmand i Øresunds toldkammer, indført 1833 (pladsen blev dog først besat 1837) og afskaffet 1842, jvf. Looper. [B].

Familie- og folkeskatteforpagter: I købstæderne var opkrævningen af familie- og folkeskatten overdraget konsumtionsforpagteren, men på landet blev den overdraget F; de var private med minimal forbindelse til Toldvæsenet. Forpagtningen ophørte 24.12.1760 og opkrævningen overgik til amtstuerne. [P].

Fiske(r) fartøjsregistrator, se Skibsmåler.

Formand: Ved Københavns frilagers åbning 1894 ansattes en F for arbejdsmændene på frilageret, og 1898 fik Århus sin F, mens frilagene i Odense og Ålborg foreløbig klarede sig uden. Før 1905 tilkom en F for spritfrilageret i København, og fra 1919 kaldtes alle F for Toldpakhusformand. (Smlgn. Frilagerarbejder). [V/5].

Forseglingsbetjent: Titlen er set 1841 om en assistent i Mariager, »hvis virke indskrænker sig til skibenes forsegling«. Lønnen svarede dertil. [C].

Forvalter over Sundtolden: Titlen anvendt 1639-41 om G. Braem. Han var dog næppe mere end almindelig Tolder. [A].

Frilager- og kortstemplingsforvalter: Titel ved Københavns toldvæsen fra 16.6. 1860. Efter indehaverens død 30.12. 1866 udnævntes ingen ny F. [II].

Frilagerarbejder: Arbejderne på Køben-

havns frilager (sen. varefrilager), som medtages i personalehåndbogen fra 1896, kan fra 1908 findes omtalt med titlen F, men den blev først helt officiel med lønningsloven af 12.9.1919, for den 1.10.1925 at blive ændret til Toldpakhusarbejder. (Bemærk, at deres Formand havde været tituleret Toldpakhusformand allerede fra 1919). I Århus, hvis frilager som det eneste af de 3 i de store provinsbyer fik ansat F (to personer fra 1.7.1898), brugtes titlen Frilagerarbejdsmand allerede i personalehåndbogen 1917. [V/1/(17)].

Fuldmægtig: Betegnelsen brugtes gennem det meste af etatsens historie om personer, oftest uden ansættelse i væsenet, der var befuldmægtigede af en anden, oftest tolderen. Jvf. Toldfuldmægtig, som var almindeligt brugt af privatansatte F på toldkamrene. [P].

På Øresunds toldkammer var der allerede 1749 en F, der fandt vej til Hof- og statskalenderen, idet han i praksis var Kasserer (hvilken titel da også bruges 1769-76, efter at han 1766 var blevet »Kgl. F«). Den 1756 ansatte F ved translationen sstd. kom først i kalenderen 1769, men blev der så til 1857, da der i alt ved toldkammeret var ansat 6 F. Også enkelte F i København blev medtaget i samme kalender, dog først 1812, da F ved pakhusene kom med i sin egenskab af Pakhusskriver, hvilken titel uden at være officiel blev brugt fra 1827. En F hos Toldinspektørerne fandt nåde hos kalenderens redaktion 1813 og 1817, men udgik så for igen at vende tilbage 1827-33. I øvrigt ses det, at selv en titel som »F ved Overtoldinspektoratet i København med Prædikat af Kongelig F« hverken automatisk gav adgang til kalenderen eller medførte, at vedkommende nødvendigvis havde bestalling. [P.B].

I en nyere tid optræder titlen F officielt fra 19.4.1904, da Overtoldinspektoratet i København fik en sådan tidligere privat F statsan-

sat, og 25.6.1908 oprettedes F-stillinger ved de to øvrige Inspektorater (det nørrejske havde dog haft en Toldfuldmægtig ansat fra ca. 1904). 28.5.1915 beskikkedes 10 F til tjeneste i København og de 3 store provinsbyer, men allerede fra starten (1.6.) kaldtes de Toldkontrollører (af 2. grad). Alligevel benyttes fortsat titlen F ved nye udnævnelser 26.4.1917 og 24.4.1918 og 26.5.1919. Med to nye F i det københavnske Overtoldinspektorat fra 1.5.1916 var antallet oppe på 15, men med lønningsloven 12.9.1919 vendte man tilbage til de oprindelige 3 fra 1904/08. De var der endnu 1932. [16-17/(6)].

Fungerende ...: Brugen af udtrykket F er ikke helt klar (og i øvrigt ret sjælden) op til nyeste tid, men når ordet bruges, sker det i regelen i fuld overensstemmelse med den først nævnte betydning i det udvalg af sammenhænge, hvori man efter 1908 vil kunne finde det anvendt:

Under betegnelserne Afløsningsassistent og -medhjælper fik flere Toldassistenter og -medhjælpere fra 1908-09 tildelt en toårig periode som fungerende A (eller funktion som A) på »fremmede« toldsteder, altså borte fra det sted, hvor de indgik i normerede stillinger. Det medførte større rokader 11.1.1913, 20.1.1915, 11.1.1917 etc. Man kan imidlertid stadig se F Toldmedhjælpere side om side med Afløsningsmedhjælpere. Desuden synes F Toldroretsbetjent o. 1915 at have afløst titlen Reservetoldroretsbetjent. Lønningsloven 1919 og tillæg 1921 synes at ligestille Konstitution (se d.; den førstnævnte betydning) og Funktion, således at man fungerer, når man konstitueres i en højere stilling.

Dernæst anvendtes betegnelsen Fungerende Toldbetjent m.fl. om de betjente, der fra 1.7.1920 til 19.4.1921 forrettede tjeneste ved de sønderjyske toldkamre. Endelig omtaler Grønvold, at der ved Københavns toldsted var et antal fungerende Toldbetjente og Pakhusarbejdere, »hvis forhold nærmere er

ordnet ved regler af 31.3.1932«. De er måske identiske med T- og P-aspiranterne i personalehåndbogen 1932.

Funktionær: Titlen kendtes i dens nuværende betydning fra midten af 1800-tallet, men en særlig brug af den gjorde man på Anholt og Christiansø og senere Hirtsholmene og Juelsminde, hvor fyrmester eller anden offentligt ansat fik løntillæg for at være »toldvæsenets F« på stedet; således i lønningsloven 1880 og kontorholdsloven 1899. Før 1899 fik F på Christiansø en »assisterende« uden anden titel og med et beskedent vederlag, det drejede sig om førstelodsens og fra 1912 lodsformanden. Toldvæsenets F på Christiansø og i Juelsminde »overlevede« til efter 1932, hvorimod en F på Hesselø, som undtagelsesvis kaldtes »Toldfunktionær«, kun nævnes 1914; allerede 1917 var han erstattet af en Toldopsynsmand. Vedr. Christiansø, se også Proviantforvalter. [V,+].

Fyrbøder: En F var ansat ved Københavns toldvæsen fra før 1700 og er endnu at finde i lønningsloven 11.3.1851. [D/V]. Fra 1896 er i personalehåndbogen medtaget 3 F på frilagerets maskinhus (og 1905 en Ekstrafyrbøder), og desuden medtages F i Århus, Odense og Ålborg fra hhv 1898, 1900 og 1902. Med lønningsloven af 12.9.1919 indskrænkedes antallet af F til de 3 i provinsen, idet de københavnske forfremmedes til Reparatører. 1.4.1926 fik F i provinsen samme titel, men om dem alle gælder, at man fortsat fandt det fornødent i parentes at forklare, at de var faglærte F. Dog var en af de 5 i København 1932 elektriker, og desuden var der en Reparatøraspirant. [V/3/(15)].

Fyrinspektør: Fra 1700-tallet kunne F have opgaver for toldvæsenet, f.eks. på Anholt, men da de i forvejen var ansat under Generaltoldkammerets ressort, har de næppe modtaget særskilt bestalling som toldembedsmænd.

Fører af inspektionsskibet: Titlen indført med lønningsloven af 12.9.1919 på en enkelt

af Førerne af patrouillefartøj i København. [(12)].

Fører af patrouillefartøj: Mens maskinassistent (i form af Mester og Assistent, fra 1908 2 Maskinassistenter) ved patruljebåden ved Københavns frihavn er med i personalehåndbogen fra 1902, gælder dette først fra 1908 om 5 Førere og 4 Maskinister af og på patrouillefartøj, og først da den ene Fører fik titelændring 1919 til F af inspektionsskibet, blev antallet lige. 1932 var det vokset til 8 i København, og 1 i hver af byerne Sønderborg (fra 23.6.1921), Åbenrå (do.), Helsingør (25.4.1930), Næstved/Karrebæksminde (7.5.1931; allerede 3.11.1931 forlagt til Nyborg), Århus (7.5.1931) og Frederikshavn (do., overflyttet til Vordingborg 1934). Egentlig havde F fået titelforandring 27.9.1919 til Bådfører, men denne brugtes kun i C.S.'s meddelelse om udnævnelse samt i personalehåndbogens biografiske afdeling 2, der for første gang medtager dem 1929. [V/5/(12)].

Gadebetjent: Uofficiel titel på den Konsumtionsbetjent, der patruljerede på gaderne og langs konsumtionslinien. [C].

Generaltolddirektør: Titlen brugtes blandt flere andre af/om Edv. Kruse 1692-95, men siden kun på generaldirektoratsniveau. Dog havde også F.H. Stemann i Rendsburg titlen G over hertugdømmet Slesvig 1781-91. [A].

Generaltoldforpagter: Titlen brugtes om flere af de landsdækkende forpagtere i tiden 1691-1715 og, mere lokalt, om de Toldforpagtere, der 1750-54 og 1755-60 havde hele deres stifts toldoppebørsel i forpagtning i modsætning til de steder, hvor kun den enkelte bys indtægter var omfattet af kontrakten. Disse sidste er, skønt private, nævnt i Hof- og statskalenderen 1751-60.

Generaltoldforvalter: Titlen blev skabt 26.3.1651 til Henrik Müller og med et indhold, som sidestiller ham med en generaldirektørs (jvf. CCD VI, s. 8). Hans efterfølger i

1655 kaldtes Toldforvalter ved udnævnelsen, men embedet var det samme. Den første, korte tid med konsumtionsoppebørsel (1661-62) forsynede ham med titlen Generaltold- og konsumtionsforvalter, og 1665 ophørte embedet. Jens Lassen, der som toldforpagter fra 20.3.1791 kaldtes G, havde ikke så vidtgående beføjelser. [A].

Generaltoldinspektør: En blandt flere titler, som brugtes af Toldinspektørerne Kruse (1692-95) og Peaumeau og Choppis (1703-06). [A].

Generalvisitør: Titel, der kendes ved Øresunds toldkammer 1643-45, også i formen Øverste Visitør, samt i de samme år om Nikkel Kock, der var »G over Danmark og Norge«. [A].

Grad: Embedsmændenes opdeling i grader, f.eks. »Toldforvalter af 2. grad«, indførtes med lønningsloven 2.7.1870 og har kun betydning for vedkommendes løntrin. I andre henseender var han fuldt så vel Toldforvalter som kollegaen af 1. grad.

Grænsegendarm: Vedrørende G og grænsegendarmeriets (grænsetoldpolitikorpsets) hele personale henvises til Aage E. Hansens afsnit i hans og Ingeborg Cock-Clausens Uniformsbog, s. 177ff, jvf. art. Landtoldgrænsen herunder.

Grænsekontrollør: Fra 6.8.1761 og de følgende måneder ansattes 10 G ved Landtoldgrænsen, jvf. Grænsetoldbetjent. Efter omlægning 1790 (og stadfæstelse 18.4.1792) skulle G afskediges og erstattes af Patruljebetjente, men titlen blev stående for 5 af de pågældende, hvorimod kontrollørerne på de nye toldsteder kaldtes Toldkontrollør (se Bromand). Efter nyordningen 1820 ansattes flere G ved grænsen som overordnede for Patruljebetjentene. G kaldtes også Distriktskontrollør (i Uniformsreglementet 1845) og Grænsetoldkontrollør (i Toldkalender 1847, Hof- og Statskalenderen brugte kun titlen (og med rette) i 1840 om G i Gredstedbro). Ophørt med Landtoldgrænsen 1850. [B].

Grænsetoldbetjent: 20.7.1761 blev der taget beslutning om udnævnelse af 10 G på strækningen Kolding-Ribe i stedet for de fhv Vadestedridere, men da de blev ansat fra 6.8.1761, fik de titlen Grænsekontrollør.

Grænsetoldinspektør: Stilling ved Landtoldgrænsen, oprettet ved forordning 16.2.1820 (udnævnt 25.1.1820). Han havde 1821-42 en Assistent til medhjælp. Embedet nedlagdes 1850 ved Landtoldgrænsens ophør. [A].

Grænsetoldkontrollør: Titel på den embedsmand, som 1827 afløste Toldkassereren i Gredstedbro; jvf Bromand. Han er medtaget i Hof- og statskalenderen, som dog opretholdt den vakante kasserertjeneste helt til 1841, hvorfor G beholdt samme titel som kollegerne, Grænsekontrollør, se d. [A].

Grænsetoldopsyn på Vestkysten af Fyen, se Inspektør ved ...

Havnekontrollør: Titel og stilling på inspektørniveau ved Københavns toldvæsen, brugt fra 1781 om 4 fhv Kontrollører (i kontorerne). Med instruktionen 26.8.1797 opsamledes yderligere 8 embeder som hhv Overvisitør, Taxadør og Vinkyper under titlen H, men år 1800 var antallet reduceret fra 12 til 10, hvorpå det stort set holdt sig indtil 1847, da 3 H blev konst. Inspektionsassistenter. Efter 25.5.1848 ansattes ingen ny H, kun Told- og konsumtionskontrollører, men 1870 indførtes en titel, der lignede, nemlig Havneoppebørselskontrollør. [A].

Havneoppebørselskontrollør: Titel for de tidligere Havneskrivere, indført med lønningsloven 2.7.1870. Der var ansat 5 H i København, da titlen 21.8.1916 ændredes til Toldkasserer. [III/18-19].

Havneskriver: Titel i Københavns toldvæsen på en regnskabsbetjent uden oppebørsel, indført 11.4.1798 ved en resolution, hvori det hedder, at »der er oprettet en stilling som bogfører på toldboden, og der skal oprettes endnu 3, en i Nyhavn, en ved Børsen

og en på Christianshavn«. To H blev udnævnt 1798 og de andre året efter. Antallet var stadig 4 i 1851 og endnu det samme, da titlen ændredes til Havneoppebørselskontrollør 1870. [B/III].

Havnevægter: Fra før 1896 havde havnebetjent og havnevægter Herlufsen i Helsingør været ansat i toldvæsenet. Dette år kaldes han Rorsbetjent, men i de følgende årgange af personaleårbogen og i afskedsmeddelelsen 15.8.1911 er hans eneste officielle titel H. [+].

Honorarlønnet ...: I personalehåndbogen 1932, den sidste, der her er gennemgået, fandtes ved Inspektoratet for tobaksbeskatningen 14 »Honorarlønneede«, hvis arbejde ikke antydes. Der er tale om en løst ansat gruppe medarbejdere, der senere fik betegnelsen kontrollørende. [+].

Inkvireringsbetjent: Titel ved Landtoldgrænsen fra 25.7.1848, også skrevet Inkvireringstoldbetjent. Ophørt 1850. Titlen kan evt. findes som synonym med Inkvisitionsbetjent. [C].

Inkvisitionsassistent: Ny titel i konduitelisten 1844 på et par af de Edssvorne karle ved Grænsetoldvæsenet. Ifølge toldkalenderen 1847 blev de nu udtaget blandt Patruljeassistenterne. De er også omtalt i uniformsreglementet 1845. Ophørt 1850. [C-D].

Inkvisitionsbetjent: Efter statsovertagelsen 1779 af konsumtionsopkrævningen brugtes titlen I om de konsumtionsbetjente, der ikke havde tjeneste i portene, men som for en lidt højere løn udførte forskellige opsynsopgaver; jvf. Gadebetjent og Møllebetjent samt T&K-i. [C].

Inspektionsassistent: Titlen indførtes 16.12.1846 (se dog Inspektør ved det ...) ved ansættelsen af en I ved strømtoldklareringen ved Slipshavn (Nyborg toldsted), jvf. Kryds- og forseglingskontrollør. Året efter blev 3 Havnekontrollører i København konstituerede som I. De er ikke omtalt i lønningsloven 11.3.1851, men 1856 udnævntes en ny I ved

Slipshavn. Han blev tillige - og efter 1857 alene - Strandkontrollør. Jvf. også Assistent og Toldinspektionsassistent. [B].

Inspektør, se Told-i, Konsumtions-i, T&K-i samt:

Inspektør over strømmen og ordinære told, se Strømtoldinspektør.

Inspektør over søkanten: 1671 ansattes et lille korps af I med hver sin landsdel som domæne. Det ses ikke, hvornår de er ophørt. [B].

Inspektør ved det ekstraordinære Grænseopsyn ved Fyens Vestkyst: Denne titel blev tildelt Strandkontrollør M.A. Albertus i Fåborg 8.10.1845, da opsynet etableredes som institution parallelt med krydstoldvæsenet og grænsetoldvæsenet; dog havde han fungeret på prøve lige siden 10.4.1837. I Hof- og statskalenderen 1846 skrives Grænsetoldopsynet på Vestkysten af Fyen, og Albertus betegnes Inspektionsassistent, men toldkalenderen 1847 bruger stadig titlen I (ved Kystopsynet). Overbestyrelsen for korpset blev overdraget inspektør Voigt i Fåborg og desuden var der 1847 ansat 4 Strandkontrollører, 4 Strandtoldassistenter, en Krydsbetjent og 2 Rorskarle. Samtidig var Voigt og Albertus blevet ligestillede med hvert sit distrikt. Opsynet blev nedlagt og alle afskediget ved lønningslovens gennemførelse 11.3.1851.

Fra o. 1867 fandtes der igen et Kystopsyn på Fyens Vestkyst, men allerede 31.5.1873 hedder det i et cirkulære, at de ansatte herefter »bliver at indordne mellem toldvæsenets øvrige Embeds- og Bestillingsmænd«. Det havde de ganske vist været allerede 1871, men alligevel synes datoen at betegne det specielle opsyns nedlæggelse.

I øvrigt bemærkes, at det nok så omfattende kystopsyn på Jyllands vestkyst, der etableredes 1835, ikke førte til oprettelse af en lignende Inspektørstilling, men bestyredes fra toldstederne og med benyttelse af de sædvanlige titler, og kun vagtskibet ved Agger har

givet anledning til særlig omtale i denne for-
tegnelse, se Krydsbetjent, Toldkontrollør og
Undertoldbetjent.

**Inspektør ved Kontrollen med beskat-
ningen af cigaretter m.m.:** Titel indført
1.4.1913 ved oprettelsen af denne, (og hvor
der samtidig ansattes 2 Kontorister, der ikke,
som deres kolleger, kaldtes Toldmedhjælper).
Navnet ændredes straks til Inspektoratet for
cigaretbeskatningen (skønt denne forandring
endnu ikke er registreret i personalehåndbo-
gen 1917), og fra 27.12.1918 var der 2
Inspektører i det, der nu (og siden
13.10.1917) hed Inspektoratet for Tobaksbe-
skatningen. Personalet ved dette voksede i de
følgende år eksplosivt og talte 1932 2 I, 1
Kasserer, 2 Viceinspektører, 3 Toldkontrol-
lører, 3 Overassistenter, 15 Toldassistenter, 4
Toldmedhjælpere, 27 Kontorister, 5 Midlertidige,
løse Kontorarbejdere, 8 Toldvagtme-
stre, 1 Lagerformand og 14 Honorarlønnede;
i alt 85 personer. I: [22/(3)].

**Inspektør ved Kontrollen med brygge-
rierne og ølbeskatningen:** Titel fra
1.10.1891 på lederen af Kontrollen med b. og
ø. (fra 1913 »Kontrollen med b. og ø. samt
Københavns brænderikontrol«). Der var fra
starten ansat 5 kontrollører foruden I. Loven
om tillægsafgift på spiritus af 17.3.1917
ændrede betegnelsen til I ved Inspektoratet
for øl- og spiritusbeskatningen. [II/22/(3)].

**Inspektør ved maleværkskonsumtio-
nen:** Titel brugt i København af A. Winsløw,
der havde indgået en forpagtningslignende
kontrakt om udbyttet af denne afgift 1720-
23. [A].

Inspektør ved strømtolden ..., se Strøm-
toldinspektør.

Interimsbetjent: Man kan i 1700-tallet
støde på titlen I ved tidsbestemte ansættelser
på prøve eller til løsning af enkelte opgaver.
[D].

Kammerererer, se Toldkammerererer.

Karakteriseret ...; Ejendommelig for stil-

lingsstrukturen i ældre tid var de mange
»bastardtitter« som f.eks. »Toldbetjent med
kontrollørs benævnelse«, »Overvisitør med
navn af kontrollør«, »Krydstoldassistent med
prædikat af Krydskontrollør« og, som noget
nyt 1880, »Toldassistent, karakteriseret Kon-
trollør«. Det er med den først nævnte titel,
vedkommendes ansættelse skal søges. (Jvf.
Prædikat af ...).

Karantænerorsbetjent, se Karantæne-
toldbetjent.

Karantænetoldbetjent: K findes medta-
get i et antal af 4 ved København i personale-
håndbogen 1896, og kan fra 1905 være
omtalt i C.S.'s personalia. Hvornår titlen ind-
førtes, ses ikke, men den har vel sammen-
hæng med færdiggørelsen 15.6.1882 af »den
fælles karantæne- og toldstation« ved Nordre
Toldbod. Titlen faldt bort med lønningsloven
1919, og de 4 K blev Overtoldbetjente. I en
nekrolog 1909 kaldes en af dem Karantæne-
rorsbetjent, men titlen synes uofficiel. [V/5].

Kasseeloper: Mens titlen Looper var
ældre, og Ekspeditionslooper entydigt fra
1833 (se disse), er brugen af ordet looper ved
kassererkontoret på Øresunds toldkammer
mindre klar. Først fik man 3.3.1802 en Kas-
serer med titlen »Kgl. Fuldmægtig, tillige
Kasserer og (1.) Looper«, uden at det sæd-
vanlige antal Loopere (nemlig 2) blev ind-
skrænket. Siden vandt kasserertitlen hævd,
men 1833 ændredes titlen til »K og Fuld-
mægtig« på kassererkontoret, og denne kom-
bination brugtes endnu 1842, da betegnelsen
Looper afskaffedes. I almindelighed kaldtes
manden dog K 1833-42; jvf. C.F. Holms
Bidrag. [B].

Kasserer, se Konsumtions-k, Told-k og
T&K-k, samt:

**Kasserer ved Inspektoratet for tobaks-
beskatningen:** Ny titel fra 21.5.1928. [(4)].

Kasserer ved Øresunds toldkammer:
Embedet som kasserer blev oprettet før 1749
og nedlagt 1857. Oprindelig var han (privat)
Fuldmægtig for Direktøren, og det angivne

startår betegner kun optagelsen i Hof- og statskalenderen, for brugen af titlerne Fuldmægtig, Kasserer og Kasserer og 1. looper, etc, vekslede hele tiden. Helt officiel blev titlen K først 1842, jvf. Kasselooper. [P-B-A].

Kautionist: K for toldere, toldforpagtere og kaserere m.v. er normalt ikke personer med anden tilknytning til toldvæsenet end denne. Men da de som garanter for, at et kasseunderskud kunne dækkes, nød stor bevågenhed i Generaltoldkammeret, indrettede man særlige kautionsprotokoller, hvori de er optegnet (se VA II, s. 258). Disse er samtidig en – ikke i selve Vejledningen omtalt – sekundær kilde til identifikation af toldvæsenets egne ansatte.

Klareringsbetjent, se Toldklareringsbetjent.

Konfiskationsforpagter og -inspektør: Blandt de mest særprægede forpagtninger i Toldvæsenets historie er denne, som gik ud på, at forpagteren mod en årlig afgift måtte beholde provenuet af opbragt og konfiskeret smuglergods. Forpagtningen iværksattes o. 1680-83 og indehaverne af kontrakten kaldte sig Konfiskationsinspektør (ved toldvæsenet og commercien). Eksperimentet ophørte 24.3.1690 og blev ikke siden forsøgt. Dog mindede en ordning, som en initiativrig mand fik i stand for et år fra 1.5.1706, herom: at have »inspektion over alle konfiskationer« ved Landtoldgrænsen mod at få 10 pct. af den merindtægt, som hans aktivitet forårsagede. [B].

Kongelig ...: Betegnelsen har været almindelig til et stykke efter enevældens ophør, når personlig status skulle understreges, men den havde tillige reel betydning en del steder sidst i 1700-tallet, hvor f.eks. »K konsumtionsbetjent« markerede en forskel til »Konsumtionsbetjent«. Hvorfor man ikke kaldte alle de Kongelige betjente for Konsumtionskontrollør eller Overkonsumtionsbetjent, som man gjorde flere steder, forbliver et spørgsmål. Desuden synes K at være

blevet meget brugt af københavnske UnderT&K-betjente med bestalling i 1840'erne, idet de herved markerede, at de ikke var Konstituerede.

Konstitueret ...: I det tomrum, der i fleste tilfælde indtraf efter en leders afgang (ikke blot ved død, men også tit ved pensionering) og før efterfølgerens ankomst, indsattes en midlertidig leder, som kan være uhyre svær at identificere; ofte skal man ned på toldregnskabsniveau for at finde ham omtalt, subsidiært forsøge sig i det lokale amtsarkiv, idet det var amtmanden, der udpegede den konstituerede (indtil Overkontrollørerne afløste ham). Når den K leder imidlertid er »afsløret«, viser det sig i regelen at være en mand i administrativ stilling, før 1800 uden for toldvæsenet, da dettes personale var begrænset, og derefter blandt dem på mellemlederniveau med størst anciennitet. Undtagelsesvis er i 1905 en konstituering set meddelt i C.S.'s personalia, ligesom man i øvrigt efterhånden giver regler for konstitution (jvf. Grønvold, side 93ff).

Vedrørende konstituering af underbetjente indtil 1851 henvises til Vejledningens afsnit IV, C. Selv om brugen af K, navnlig i slutningen af denne periode, havde sammenhæng med konsumtionens forventede bortfald, vil man imidlertid også i de følgende år kunne støde på betegnelsen »konstitueret Toldassistent« uden at årsagen hertil er helt klar. Udnævnelsestidspunktet er i nyere biografier nævnt, når og hvis vedkommende blev fastansat, men så længe de befandt sig i gruppen af konstituerede, tilhørte de 5. lønningsklasse og er dermed vanskelige at opspore i trykte kilder; kun i årene 1876-80 medtog C.S. »de af Generaldirektoratet K assistenter«. Med lønningsloven 2.7.1880 synes brugen af betegnelsen K på det nærmeste ophørt i denne betydning, hvilket dog snarest skyldtes, at man udelod den og gav de ansatte deres titel uden forbehold, når de fra Toldmedhjælper- eller Aspirantstatus blev for-

fremmet til Toldassistent. Dermed forsvandt i øvrigt også personale med assistenttitel fra 5. klasse (egentlig: »uden for klasserne«); tværtimod optræder Toldassistenter uden og med bestalling side om side, kun med den forskel, at de sidstnævntes biografi medtager fastansættelsestidspunktet med et B og en dato. Allerede 29.3.1893 genindførtes imidlertid betegnelsen, og igen bliver konstitueringen meddelt af Generaldirektoratet og trykt i C.S. Allerede en måned senere kunne den første af disse K Toldassistenter modtage Finansministeriets udnævnelse som assistent, men først 22.7.1903 fik han bestalling. Baggrunden for disse forandringer i praksis er ikke kendt.

Konsumption..., se Konsumtion...; Indtil midten af 1700-tallet blev ordet normalt stavet med p.

Konsumtions- og strandinspektør, se Strandinspektør.

Konsumtionsadministrator: Såvidt vides var det normale i perioden 1672-1778, at konsumtionens forpagter selv bestyrede forretningen, men havde han fremmed hjælp, kunne denne (i hvert fald i Odense, sidst i perioden) få titlen K. [P].

Konsumtionsbetjent: Indledningsvis mindes om, at ordet til langt op i 1800-tallet blev brugt bogstaveligt om alle, der tjente ved (eller betjente) konsumtionsvæsenet. Jvf. også Toldbetjent.

Mere specifikt betegnede titlen indtil personalereformen det underordnede personale i provinsen, hvorimod de københavnske betjente nok så ofte kaldtes Under(T&K)-betjente eller Undervisitører, i hvert fald efter 1696. Mens forholdene her er omtalt i Vejledningen, er det enkelt her at oplyse om vilkårene i provinsen: K var privat ansatte indtil 1779 og derfor umulige at identificere i toldvæsenets kilder. Derefter blev de nok ansat i staten, men ligesom deres efterfølgere, Undertold- og konsumtionsbetjentene, uden overdrevne formaliteter. [P,C].

Allerede før 1779 fik enkelte overordnede K særlige titler (K-visitør, Overk-betjent etc.), og efter statsansættelsen vedblev man de fleste steder med at forfremme én eller evt. et par til mellemlederniveau, som en art pendant til Toldvæsenets kontrollør. Mærkeligt er det, at denne overbetjent selv i landets største konsumtionsby Odense vedblev at have titel af K, mens man i mange mindre byer indførte betegnelser som Konsumtionskontrollør eller Kontrollør og konsumtionsbetjent, hvorfor man også brugte prædikatet Kongelig om den ledende K. Efter personale-reformen og indtil 1845 var den officielle titel Overtold- og konsumtionsbetjent og derefter og til konsumtionens bortfald Told- og konsumtionskontrollør, men i byer uden (og selv i flere byer med) toldvæsen fortsatte brugen af de ældre betegnelser. Dog er brugen af den oprindelige form K på dette niveau (hvoraf der fandtes 17 i 1790) forsvundet i 1804-udgaven af Hof- og statskalendareren. [P,B].

Konsumtionsforpagter: Fra konsumtionens (gen)indførelse 1672 til udgangen af 1778 var den med visse undtagelser (især 1696-98/1701) bortforpagtet til private og havde intet med Toldvæsenet at gøre. En fortegnelse over forpagtere findes kun for et fåtal af byer, og det er yderst vanskeligt at finde oplysninger om disse forpagteres personale. [P].

Titlen brugtes også om Edv. Kruse, som 1692-96 forpagtede konsumtionen i hele Danmark. [A].

Konsumtionsforvalter: Titlen brugtes i København indtil 1696, og selv om K vistnok var privat forpagter, kunne han få kgl. bestalling i stillingen. [A]. I provinsen var konsumtionen et helt igennem privat anliggende, bortset fra Bornholm og hertugdømmet, hvor den slet ikke fandtes.

I tilfælde af at kons. ikke kunne bortforpagtes i perioden 1672-1778 og derfor administreredes af staten, udnævntes enten stedets

tolder eller en særlig K til opkrævningen. Der findes intet samlet overblik over, hvor ofte dette skete, eller hvor mange »professionelle«, statsansatte K, der fandtes. Også private forpagteres administrator kunne kalde sig K. [B,P].

Da forpagtningssystemet ophørte 1778, tænkte GtK sig K ansat overalt, men i stedet kombineredes afgiftsopkrævningen med tolden, og titlen benyttedes derfor kun i konsumtionsbyer uden toldvæsen samt som efterled til Tolder (se d.). I 1790 var der 26 K i provinsen, men den personalereform, der gennemførtes de følgende år (jvf. Zise 1993:2), indskrænkede antallet til 9 i 1810, idet der de øvrige steder blev ansat Konsumtionsinspektør og -kasserer. Sidst i 1840'erne ansattes nogle K i byer, der hidtil havde været betjent af inspektør og kasserer, og 1850 forsvandt titlen for at blive afløst af Toldforvalter. Dog fik nogle K, som efter lønningsloven 11.3.1851 skulle kaldes Toldoppebørselskontrollører, lov til at beholde deres gamle titel, skønt konsumtionen var afskaffet! [A].

Konsumtionsinspektør: Efter overvejelserne 1778 om det fremtidige konsumtionsvæsen i statsligt regi, hvor man tænkte sig forvaltere ansat overalt i et system, der var uafhængigt af toldvæsenet, nøjedes man med at adskille opsynet i de større provinsbyer, og lederen af dette fik titlen K. I 1790, forud for personalereformen, var der 21 K i Danmark, men derpå mindskedes antallet på grund af denne, idet mange blev T&K-inspektører. Ganske vist udnævntes nye K i konsumtionsbyer, der hidtil havde været betjent af en Konsumtionsforvalter, men alligevel var der 1810 kun 10 K. Titlen blev afskaffet med konsumtionen 1850. [A].

Konsumtionsinspektør og strandinspektør, se Strandinspektør.

Konsumtionskasserer: I København brugtes titlen kasserer i 1600-tallet og igen fra o. 1755 uofficielt om en af Konsumtions-

skriverne ved maleværkskontoret, men en virkelig udnævnelse af en K skete først 22.2.1786. Med instruktionen 26.8.1797 blev Konsumtionsskriver-titlen igen indført, men en af de 3 skrivere ved formalingsvæsenet fortsatte dog som kasserer. 1806 tilkom endnu 3 skrivere (inklusive en kasserer) ved den nye brændevinsbrændings-konsumtion, hvorfor den »gamle« kasserer nu kaldtes »kasserer ved det øvrige formalingsværk«. 1818 sløjfedes skrivertitlen, og begge kasserere fik hovedtitlen K. Efter afgang 1835 af K ved brændevinsbrændingen sammenlagdes kassererembederne til ét, ledet af en »kasserer for samtlige maleværksoppebørsler«, fra 1840 kaldt Maleværkskasserer. [A].

I provinsen brugtes titlen - fra 1779 - kun som efterled til Tolder (jvf. Tolder og k), idet alle byer uden toldvæsen blev betragtet som så små, at de kunne klare sig med en Konsumtionsforvalter. Først da personalereformen efter 1790 havde præsenteret den todelte ledelse med inspektør og kasserer, fik flere byer en K; først Viborg (25.1.1792) og inden 1810 11 andre. Titlen blev afskaffet med konsumtionen 1850. [A].

Konsumtionskontrollør: I Københavns konsumtionsvæsen titel på embede ved maleværkskontoret, brugt i denne form før 1696, men siden også skrevet »Konsumtionsskriver ved kontrabogen ved maleværkskontoret«. K optræder tillige i forbindelserne »Overvisitør med navn af kontrollør« og »Kontrollør og overvisitør«, hvilken sidste titel fra 1777 brugtes om K ved kornformalingsvæsenet og fra 1800 ved Maltmøllen. Der var konstant 3 af disse, som fra 1846 kaldtes Maleværkskontrollører og allerede 25.5.1848 Told- og konsumtionskontrollører. Desuden brugtes formen »K ved portene«, se Portkontrollør. [B].

I provinsen var kontrollørtitlen (også) sjælden i formen K, idet man oftest benyttede betegnelsen »Kontrollør og konsumtionsbetjent« om den ledende Konsumtionsbetjent

Der var en sammenhæng mellem titler og huens udseende. På ovenstående billede ses en række toldere, som i 1892 udgjorde personalet i Vamdrup ved landtoldgrænsen. Øverst fra venstre daværende toldmedhjælper T.G.V. Thomsen, så toldassistent C.A.F. Klusmann, derefter toldkontrollør O.T. Thomsen, toldassistent og løjtnant J.M. Mazanti, toldassistent V.C.C. Bredal og toldforvalter, kaptajn J. Bang (R. af Dbg). De tre forreste er toldassistent H.L. Knudsen, dernæst antagelig en gæst, nemlig toldmedhjælper C.P.F. Friis, der var udstationeret i Hejls under distriktet Taps, og endelig slutter rækken af med toldmedhjælper C.R. Seehusen. Det var bredden på tressen om huen, der talte.

(se d.). Fra starten i statsligt regi 1779 anvendtes titlen K kun i Århus (som siden adopterede formen »K og betjent«), i 1790 ses den alene i Søby, og 1803 var den helt borte. Den blev dog brugt igen fra 1845, da en nyansat overbetjent i Hillerød betegnede K. Titlen forsvandt helt med konsumtionen 1850. [B].

Konsumtionskontrollør og betjent: Titlen ses i brug i Århus fra 1789, året efter var der 2 K, og i 1797 havde den sin sidste optræden i Hof- og statskalenderen. [B].

Konsumtionskontrollør og strandinspektør, se Strandinspektør.

Konsumtionsofficiant: Ordet benyttedes undertiden (f.eks. i uniformsreglementet 1845) som fællesbetegnelse for alle ansatte, jvf. Konsumtionsbetjent.

Konsumtionsoverbetjent, se Overkonsumtionsbetjent.

Konsumtions-overopsynsassistent: Ny titel fra 22.7.1845 i Ringsted og Slagelse. Den blev afskaffet med konsumtionen 1850, og da den ene af de fhv K leverede oplysninger til sin biografi i personalehåndbogen 1871, kaldte han sig fhv Overtoldopsynsassistent, skønt der ikke dengang var toldvæsen i Slagelse. [C].

Konsumtionsskriver: I København kendes titlen indtil 1.9.1771 om lederen på regnskabskontoret på toldboden, og formodentlig var han en direkte efterfølger til acciseskrivaren (i den gamle betydning af denne betegnelse). Desuden var der fra 1696 til 1780 en K »ved den ved Børsen anordnede lille toldbod«, samt et antal K ved konsumtionsvæsenet. Heraf kaldtes lederen af maleværkskontoret for »K ved hovedbogen«, senere 1. K ved maleværket. Ved sin side havde han en »K ved kontrabogen« og en mand med betegnelsen »K og ved pengenes annæmmelse ved maleværkskontoret«, hvilket monstrum af en titel først o. 1755 blev ændret til Konsumtionskasserer, se d. Fra 26.8.1797 brugtes titlen K også om Seddelskrivaren,

men o. 1818 gled betegnelsen ud til fordel for de titler, der nøjere karakteriserede tjene- sternes indhold (Kasserer, Regnskabsfører og Seddelskriver ved hhv formalingsvæsenet og brændevinsbrændingskonsumtionen). De 4 K ved portene beholdt titlen indtil konsumtionens ophævelse 1.4.1852, men kaldtes uofficielt (og efter 1842 halvofficielt) Portkonsumtionsskriver. [A/III].

I provinsen ses titlen K undertiden anvendt om en sekretær på byens hovedkonsumtionskontor, men han var privat ansat. [P].

Konsumtionsvisitør, se Visitør.

Kontorarbejder, se Kontorbetjent, Kontorist og Midlertidig ...

Kontorassistent: Titlen er i toldvæsenet så ny, at den kun akkurat kommer med i denne fortegnelse, idet den kom i brug 1.7.1931 som afløsning for Kontorist af 1. grad (hvorfor de pågældende i personalehåndbogen fik tilbagedateret deres ansættelse som K til det tidspunkt, de blev Kontorister). I 1932 var der 20 K, hvoraf kun 2 beskæftigedes uden for København (Århus og Ålborg). [(17)].

Kontorbetjent: Kontorpersonale var i ældre tid privat ansat af den stedlige ledelse, som dog efterhånden kunne få visse kontorholdsudgifter godtgjort; fra 1842 i henhold til et på forhånd udarbejdet »forslag«, som Overkontrolløren/Overtoldinspektøren kunne ophøje til »det til kontorhold normerede beløb«; først ved lov af 26.3.1870 (jf. løn- ningsloven 2.7.1870) blev disse individuelle normeringer afløst af fastlagte godtgørelser.

1845 anerkendtes nogle kontorbetjente så vidt, at de fik lov at bære toldvæsenets uniform, og 1860 fik de mod at aflægge tro- skabsed lov at deltage i opsynsarbejdet. Alle- rede før 1830 havde en del af dem ladet sig titulere Toldkontorist, en betegnelse, der bruges som slagord i registeret til C.S. 1844-62 med henvisning til K, men titlen Toldkonto- rist blev ikke indført ved officiel kundgørel-

se. Dog brugtes den fra allerhøjeste sted i cirkulære af 27.10.1860, da kongen gjorde det til en ufravigelig betingelse for, at en »Toldkontorist« kunne ansættes som Toldassistent, at han blev uddannet som reserveofficer. Virkeligt indpas synes titlen først at have fået i 1870'erne, fra hvilken tid (29.11.1879) der f.eks. bemærkes en bestemmelse om, at de »private Toldkontorister og Toldfuldmægtige« skal have dansk indfødsret for at kunne blive forfremmet. [P].

Som nævnt i Vejledningen er det svært at bestemme antallet og identiteten af kontoristerne indtil o. 1850, og først fra 1866 kan man for provinsens vedkommende få en lettere tilgængelig information gennem de omtalte trykte anciennitetslister. Kontorbetjentgruppen var da opdelt i 3 kategorier: Fuldmægtige, Kontorister og Volontærer med hhv 33, 33 og 6 personer, altså i alt 72 ansatte i provinsen. I 1886 kom omsider københavnere med, og f.eks. 1889 var der i hele landet 78 Toldfuldmægtige, 143 Toldkontorister og 23 Volontærer, i alt 244 personer. Uden for disse lister og arkivernes konduiteforklaringer omtales K som regel kun ved navn, når de forfremmes til Toldassistenter eller, efter 1871, Toldmedhjælpere (se d.).

En oversigt over det normerede antal »kontorarbejdere og disses løn« pr 1.4.1899 findes i C.S. 1/1899, og antallet var da 273 for hele landet med lønninger, der spændte fra kun 250 til hele 2400 kr årligt. Den oplyser ikke de - endnu privat - ansattes navne, men disse findes stadig i anciennitetslisten. Ved en ny lov af 29.3.1904 betegnedes kontorarbejdergruppen »Kontorfunktionærer« – sikkert et resultat af, at disse havde organiseret sig 2.3.1902 – og i denne lov (i C.S. 1/1904, jvf. 4/1906:ø) er med navn, fødselsår og anciennitetsangivelse opregnet i alt 252 kontorbetjente og fuldmægtige samt 34 (nyligt) afgåede. Samtidig søgtes antallet begrænset til 233 i normerede stillinger, hvis ansættelsesforhold beskrives samme sted,

men ud over dem har der været en række løse medarbejdere (ca. 50-70), der ikke opnåede statsansættelse. Formelt gennemførtes denne dog først ved lønningslov 27.5.1908.

En følge af denne anerkendelse var dels, at udgivelsen af anciennitetslister ophørte og dels, at personalehåndbogen fra 1905 begyndte at medtage kontorpersonalet. Dette år hedder de enten Toldkontorister eller Toldfuldmægtige bortset fra en Kontorist i København, som blev Toldassistent året efter. Fra 1908 betegnes alle derimod Toldmedhjælpere, og først i 1917 dukker nogle københavnske Kontorister op, men uden angivelse af anciennitetsdato som medhjælperne. Alt er igen ændret 1920 som følge af lønningsloven af 12.9.1919. Med denne indførtes titlerne »Kontorist« (af 1. og 2. grad) og »Kontorist på prøve« og desuden fortsatte brugen af »Toldmedhjælper«; se videre under disse. - Endnu 1933 meddeler Grønvold, at der var en kontorholdskonto ved nogle toldsteder til »privat antagen medhjælp. Beløbet må ikke udbetales til toldtjenestemænd«.

Kontorbud, se Skibsmåler; jvf. Toldbodbud.

Kontorchef: Fra 1856 officiel titel ved Øresunds toldkammer, nedlagt det følgende år. [II].

Kontorfunktionær, se Kontorbetjent.

Kontorist: Indtil 1919 blev betegnelsen kun sjældent brugt i anden form eller betydning end Toldkontorist, Kontorbetjent og (efter 1908) Toldmedhjælper, se disse. Kun foretrak man den enkle titel K uden forled om personalet hos Overkontrollør og Over-toldinspektør samt i særlige kontorer som ved Københavns frilager, i Arbejdspengeopbevaringskontoret indtil 1906 og i Kontrollen med beskattningen af cigaretter m.m. fra 1.4.1913.

Med lønningsloven af 12.9.1919 blev K (af 1. og 2. grad) ny titel for en gruppe af Toldmedhjælpere, foreløbig kun i København, og desuden oprettedes stillinger som

»K på prøve« (de første besat 1.12.1919), hvilken titel ændredes til »Midlertidig kontorarbejder« 1.8.1927. Fra 1931 kan man finde betegnelsen Kontormedhjælper brugt (parallelt med Toldmedhjælper = Aspirant til Toldassistent), men officiel var titlen endnu ikke 1932. Derimod havde K af 1. grad i 1931 fået titlen Kontorassistent. [(17),+].

Kontorist på prøve, se Kontorist.

Kontormedhjælper, se Kontorist.

Kontrabogholder: Titlen blev tildelt Bogholderen ved Øresunds toldkammer 1841, men allerede 1843 brugte Hof- og statskalenderen igen den gamle betegnelse. [A].

Kontrollør, se T-k, K-k og T&K-k samt:

Kontrollør i kontorerne: I København udnævntes særskilte kontrollører ved toldboden (pakhuset), ved kontoret ud for Børsen (indtil 1780), samt ved portene. Disse sidste kaldtes fra 1777 Portkontrollører, og fra 1781 udskiltes 4 med titlen Havnekontrollør. Tilbage var – foruden K ved Skibsmåleren, se d. – den enlige K hos Vejermesteren i toldboden, men da stillingen netop var blevet ledig, besluttedes det 10.11.1790 at »ophæve kontrollørkontoret« og »henlægge tilsynet med Vinkyperen« til Havnekontrolløren eller en Overvisitør, se d. [A].

Kontrollør i passkriverkontoret: Mens stillingen som Kontrollør ved translationen ved Øresunds toldkammer var gammel (se Translations-k), fik man først en K (samt 2 Assisterter) 15.6.1833. 1842 udvidedes antallet af K til 2, og stillingerne blev nedlagt 1857. [A].

Kontrollør mod forpagterne: Ved bortforpagtningen af provinsens toldopkrævning fra 1.1.1750 til 31.12.1760 lod staten på hvert toldsted udnævne en K (normalt den forhenværende Tolder), som skulle optræde som garant for, at toldforpagterne ikke begik ulovligheder. En instruktion for K på Sjælland findes i Rtk 2212.145. (I øvrigt brugte bl.a. Rentekammeret ofte titlen Tolder om K

i årene efter 1750, når han var den fhv. tolder). [A].

Kontrollør og konsumtionsbetjent:

Betegnelsen, som til dels modsvarer toldvæsenets Toldkontrollør-titel, blev brugt fra 1779 i langt højere grad end den nok så nærliggende Konsumtionskontrollør-titel. I 1790 var der 35 K i provinsen, men derefter dalede antallet drastisk som følge af personalereformen, og 1810 var der kun én tilbage (i Nørre Sundby). Denne kaldtes (i Hof- og statskalenderen) Kontrollør og konsumtionsinspektør 1813, Kontrollør 1817-18 og derefter Overkonsumtionsbetjent (se d.). Jvf. også Konsumtionsbetjent samt Toldkontrollør og konsumtionsbetjent. [B].

Kontrollør og overvisitør ved Maltmøllen, se Konsumtionskontrollør.

Kontrollør og told- og konsumtions-overbetjent: Eftersom Helsingør var den første by, hvor personalereformen gennemførtes og politikken bag denne endnu ikke formuleret, fik 3 betjente på mellemliderniveau denne titel. Senere foretrak man formen OverT&K-betjent, men Helsingørs betjente (fra 1801 kun 2) kaldtes alligevel K helt frem til 1845, da overbetjentgruppen fik ny titel. Ud over Helsingør havde kun Fladstrand (Frederikshavn) en K 1803-18. [B].

Kontrollør og toldbetjent: Titalkombinationen brugtes hyppigt på de mindre toldsteder før 1750 og især efter 1760, formentlig i ganske samme betydning som Toldkontrollør. Umiddelbart før personalereformen fandtes 1790 i provinsen 19 K (samt en »Toldbetjent og k samt havne- og broinspektør«), men skønt titlen herefter var dømt til at vige pladsen til fordel for Overtold- eller Overtold- og konsumtionsbetjent, blev den brugt af ganske enkelte helt frem til 1842. Dog var Schlüter i Rørvig ene om titlen de sidste mange år. Ejendommeligt nok brugte hans bestallingsbrev fra 1813 titlen Toldkontrollør, men Hof- og statskalenderen holdt altså fast ved den gamle betegnelse. [A].

Kontrollør og toldvisitør, se Kontrollør og visitør.

Kontrollør og undertoldbetjent: Den mærkelige kombination af titler ses alene brugt af en betjent i Helsingør 1783-90; han var udnævnt som »Undertoldbetjent med navn af Kontrollør« og fik skønt egentlig C'er bestalling. [B].

Kontrollør og visitør: I kongeriget ses titlen K først brugt 1763 i Hals under Ålborg toldkammer om en opsynsmand, der indtil da havde haft titlen Toldbetjent og visitør. Derefter fik i 1764 en mand i Helsingør samme titel, som synes at indikere, at de var bedre lønnede end almindelige Visitører. De fik siden nogle få kolleger andetsteds, og i øvrigt ses også formen Toldkontrollør og visitør brugt; der var i 1790 2 af hver art, men alle 4 forsvandt 1797. [B].

I hertugdømmet Slesvig optrådte titlerne Kontrollør (a), Toldkontrollør og visitør (b) og K (c) side om side fra 1742 til 1848/50, og også formen Kontrollør og toldvisitør brugtes en kort tid i 1700-tallet. Ligesom i kongeriget synes betegnelserne at være brugt om såvel den »almindelige« Toldkontrollør som om særligt opsynspersonale, f.eks. fik Tønder i 1746 en K »ved den lille port«. I 1790 var der 1 (a), 1 (b) og 7 (c) ved hertugdømmets 7 toldsteder. Året efter blev en K i Nordborg tillige Strandkontrollør på Als, hvilket han var til 1838, og i 1820 optræder en enlig Kontrollørassistent på Tønder toldkammer. I 1850 blev titlen Toldkontrollør enerådende. [B].

Kontrollør ved bryggerierne og ølbeskatningen: Titel fra 1.10.1891, jvf. Inspektør ved kontrollen med bryggerierne og ølbeskatningen. [III/19/(6)].

Kontrollør ved okse- og hestetolden: Titlen må have sammenhæng med bortforpagtningen i 1752 af Ribe stifts toldoprævning, idet denne told, så vidt vides, ikke var omfattet af forpagtningen. Alligevel får Kontrollørerne mod forpagterne, som fortsatte

som Toldere ved okse- og hestetolden, ikke denne Tolder-titulatur med i Hof- og statskalenderen før 1760 (!), og først i 1756 medtager kalenderen de 4 K i byerne Ribe, Kolding, Varde og Ringkøbing. Den førstnævnte mangel må være sket af forglemmelse, men når de 4 K mangler 1753-55, kan grunden naturligvis være, at de endnu ikke var ansat i stillingen. De kaldes – vel også mere korrekt – Toldkontrollører i 1760. [B].

Kontrollør ved oplagspakhuset: 1780 udnævntes en »K ved det nye oplagspakhus og dermed forbundne indretning« i København, men stillingen faldt bort efter hans død 1786. [A].

Kontrollør ved opmålingen af brændevinsbrændingsredskaber i København og provinsens købstæder: Skønt det store målearbejde i brænderierne gik i gang allerede 1804, fandt man først på at udnævne en K 8.5.1809. Da han blev Maleværkskontrollør 25.7.1814, ophørte stillingen. [A].

Kontrollør ved stranden, se Strandkontrollør.

Kontrollør ved ølbeskatningen, se K ved bryggerierne og ø.

Kontrollørassistent: Titlen brugtes i uniformsreglementet 1845 om assistenterne ved toldkontrollen i København. Ingen sådanne er dog anført i Hof- og statskalenderen dette år eller overhovedet før 1850. Forklaringen fremgår af konduitelisterne, som oplyser, at K var en »arbejdstitel«, der blev tillagt 5 Toldassistenter, som gjorde tjeneste hos kontrollørerne (1846). Desuden var der ifølge kalenderen en enkelt K på gæstevist i Tønder 1820. [C].

Kortstemplingsforvalter, se Stemplingsassistent og -forvalter.

Kranfører: Stillingen som K på toldboden i København er ikke medtaget i personalehåndbogen, men en K meddeles ifølge C.S. afsked 21.11.1908. [+].

Kreditoplagsskasserer: Ny titel for Kreditoplagsskriveren, indført ved lønningsloven

Frilagerets Vejerbod, udateret fotografi, men med navne påskrevet. Fra venstre er det O.G.W. Neuhaus, der blev toldassistent i København i 1889 og i 1906 avanverede til en kontrollørstilling i Odense. Dernæst C.R. Seehusen, som kom til hovedstaden i 1893, og nr. tre er toldassistent F. Philip, som flyttedes til København i 1895. F.C.C.T. Rander blev toldmedhjælper i 1893 og toldassistent i 1897, men huens tresse kunne godt se lidt smal ud. De helt civilt klædte var naturligvis toldkontrollører, som ikke viste sig for publikum. Først L.P.N. Broch-Rasmussen, der havde været toldkontrollør siden 1884 - han døde i 1910. Og endelig længst til højre H.G. Faye, kontrollør fra 1894, og fra 1906 toldinspektør i Thisted. Fotografiet kan altså senest være taget sidstnævnte år, og tidligst i 1895.

2.7.1870. Efter afsked pr 30.9.1919 genbesattes stillingen (fra 1.12.) med en Toldkasserer (ved Kreditoplagsskontoret). [II/22].

Kreditoplagsskriver: Skønt betegnelsen kreditoplag er meget ældre, er titlen Oplags-skriver den hyppigst anvendte til o. 1850. Embedet fandtes kun i København, hvor titlen 1870 ændredes til Kreditoplagsskasserer. [A/II].

Kryds- og forseglingskontrollør: Til trods for at titlen Inspektionsassistent ved strømtooldklareringen ved Slipshavn (Nyborg toldsted) brugtes i bestillingen 16.12.1846, fik den hertil ansatte titlen K i Hof- og Statskalenderen 1847. [B].

Krydsassistent: Titel på Krydstoldvæsenets næstkommanderende 1838-51; i uniformsreglementet 1845 bruges dog betegnelsen Krydstoldassistent. Efter 1851 kaldtes han normalt blot »Næstkommanderende ved Krydstoldvæsenet« (da titlen Krydstoldassistent havde fået andet indhold), men indtil en udnævnelse 1858 brugtes dog også titlen Krydskontrollør. I instruktion for krydstoldvæsenet 24.4.1860 blev titlen Næstkommanderende helt officiel. [A*].

Krydsbetjent: Titel på toldbetjente, ansat 1824 ved det nyoprettede Krydstoldvæsen; 1851 erstattet af Krydstoldassistent (egentlig Toldassistent iflg. cirkulære 21.5.1851, men forstavelsen brugtes straks fra starten). [C*].

Inden den landsdækkende organisation opstod, brugtes titlen K fra 1816 om kontrolopsynsmanden i Munkebo ved Odense fjord. Han fik 1845 titlen Strandkontrollør, men Hof- og Statskalenderen brugte de følgende år titlen Krydskontrollør, se d. Derimod kaldtes hans kollega på Toldvagtskibet i Agger kanal (indtil 1865) Toldkontrollør. Også ved Helsingør var 1841 en K, som imidlertid rangerede på niveau med underbetjente. Desuden var der i 1847 to K ansat på Fanø (hvor der havde været K i hvert fald siden 1823) samt én ved opsynet på Vestfyn (se Opsynsk), og i uniformsreglementet 1845 kaldes

Strandtoldbetjente i Slipshavn ved Nyborg K. Denne sidste forsvandt med lønningsloven 11.3.1851, mens de øvrige blev Toldkontrollører eller Toldassistenter. [B,C].

Fra 8.3.1856 var K den officielle titel på de fhv Krydsskipper, men også betegnelsen Krydstoldbetjent brugtes. Krydstoldvæsenet nedlagdes 1.1.1904 (ved lov af 24.4.1903), og som førere af de to toldfartøjer, der overlevede (ved Odense, til 1.1.1910 og Svendborg, til 31.3.1905) ansattes Toldassistenter. Samme titel havde i øvrigt føreren af vagtskibet ved Thyborøn, der som uafhængigt af krydstoldvæsenet ligeledes vedblev (til 1.5.1911). [IV].

Krydskontrollør: Titel på Krydstoldvæsenets næstkommanderende 1828-33 og 1851-60, jvf. Krydsassistent og Krydsbetjent. I mellemtiden blev titlen anvendt af Krydsbetjenten i Helsingør, som stod uden for krydstoldvæsenet, og som 1851 blev »Krydstoldassistent med vedblivende Prædikat af K« og underlagt Københavns toldvæsen. Se også Krydsbetjent. [B*/IV]

Krydsmatros: Matros på krydstoldvæsenets skibe. Pudsigt nok er titlen først set på tryk i 1905 efter nedlæggelsen, da et par fhv K bliver hhv Toldopsynsmand og Rorsbetjent. Almindeligvis kaldtes de blot matroser. [D/V].

Krydsskipper: Betegnelse for Skipperen på Krydstoldvæsenets fartøjer indtil 8.3. 1856, da titlen ændredes til Krydsbetjent. [D/V].

Krydstoldassistent: Titel fra 1851 på de fhv Krydsbetjente, se d. Afskaffet med krydstoldvæsenets nedlæggelse 1.1.1904 (ved lov af 24.4.1903). [IV].

Krydstoldbetjent, se Krydsbetjent.

Krydstoldinspektør: Titel, brugt 1824-26 og 1827(28)-1904, om lederen af Krydstoldvæsenet. 1833-38 var der desuden en sideordnet K. [A*/II].

Kvartermester ved Helsingør toldkammers inspektionsfartøjer: Titel anvendt

1834-57, se Zise 1978:3. [?].

Kysttoldopsynsmand: Titel på Toldopsynsmand i København, anvendt ved genbesættelse af stilling 13.4.1905. Den må dog være brugt uofficielt for Toldopsynsmand. [÷].

Kæmmererer, se Toldkæmmererer.

Lagerarbejder: En L ansættes ved Inspektoratet for Tobaksbeskatningen 4.6.1919. Han blev 8.5.1931 forfremmet til Lagerformand [÷].

Lagerformand: Se Lagerarbejder ovf. [(14)].

Landtoldgrænsen; Hermed menes overalt toldgrænsen mellem kongeriget og hertugdømmerne (dvs mellem Nørrejylland og Slesvig, langs Kongeåen), som ophævedes 6.10.1850, jvf. lov af 7.12.1851.

Ved bekendtgørelse 6.1.1865 blev ordet L igen benyttet om denne grænse, som nu også blev landegrænse, og der indrettedes grænsetoldsteder (oppebørsels- såvel som kontrolsteder), men toldvæsenet blev henlagt under det nørrejyske med brug af gængse titler samt assistance fra et Grænsegendarmeri, se d. Ved cirkulære 18.3.1865 konstitueredes 6 personer til Toldoppebørselskontrollører. En post som Toldinspektør ved grænsetoldbevogtningen blev inddraget 20.5.1871, og inspektionen overdraget gendarmeriet samtidig med, at dette frigjordes helt fra det nørrejyske Overtoldinspektorat.

Licent..., se Amts- og toldforvalter.

Looper: Betegnelse (af tydelig hollandsk oprindelse) for betjent ved Øresunds toldkammer, formodentlig den samme, som 1670 kaldtes Toldbodtjener og 1701 Toldbodbud. Den er set i brug fra 1750 (men kendt allerede 1645); jvf. Expeditionslooper og Kasselooper, hvilke titler 1833 erstattede betegnelserne 1. og 2. L (se C.F. Holm: Bidrag til Sundtoldens Historie, s. 110). I Hof- og statskalenderen blev L medtaget fra 1801. [C].

Maleværksbogholder, se Bogholder.

Maleværkskasserer: Kort form af titlen Kasserer ved samtlige maleværks oppebørsler, brugt fra 2.11.1840 ved Københavns konsumtionsvæsen (se Konsumtionskasserer). Ved lønningsloven 11.3.1851 ændredes titlen til Oppebørselskontrollør for brænderi-afgift. [A].

Maleværkskontrollør: Københavnsk titel på Konsumtionskontrollører ved formalingsvæsenet (se d.), kendt fra 1797, men sjældent brugt før 1846. Efter 25.5.1848 ansattes ingen ny M, kun Told- og konsumtionskontrollører. [B].

Maskinassistent: Titel fra 1.4.1908 på 2 fhv Assisterter og en Mester ved Københavns toldbod og patruljebåden. Med lønningsloven af 12.9.1919 blev titlen forbeholdt de 2 af i alt 4 M, hvorimod de andre 2, som lå en lønklasse under, fik titlen Maskinist; hidtil brugt af de ved samme lejlighed udnævnte Maskinpassere. [V/9&11/(10)].

Maskinist: De første M i toldetaten ses omtalt 1908, jvf. Maskinpasser på patrouillefartøj. Efter 12.9.1919 indskrænkedes antallet til 2 fhv Maskinassistenter ved toldboden. [V/5/(12)].

Maskinmester: I personalehåndbogen 1896, der første gang medtager denne kategori, er nævnt 2 M på damppatruljebåden ved frihavnen, mens kollegaen i frilagerets maskinhus kaldes Mester. Samme titel fik den ene M i 1899, da »damp-« var sløjft, mens den anden kaldtes Assistent, og det hed begge fra 1908. Tilbage var Mester på maskinhuset, som fra 25.6.1908 tituleredes M. Han var endnu 1932 toldvæsenets eneste. [V/17/(7)].

Maskinpasser på patrouillefartøj: Vedr. denne, se Fører af do. Der var én M på hvert patruljefartøj med undtagelse af inspektions-skibet. Indtil 1919 havde deres titel været Maskinist. [(13)].

Medhjælper/Medhjælperske, se Toldmedhjælper.

Mester på frilagerets maskinhus: Medtaget i personalehåndbogen 1896, jvf. Maskinmester.

Midlertidig kontorarbejder: Titlen erstattede Kontorist på prøve (se Kontorist) fra 1.8.1927. M lønnedes af toldvæsenets medhjælpskonti, og de pågældende kaldtes derfor (fra 1931) uofficielt Kontormedhjælpere. Fra 1929 ansattes medhjælpere med såvel titlen M som »Midlertidig, løs Kontorarbejder«, men i anciennitetslisterne i personalehåndbogen 1929 og 1932 skelnes der ikke mellem de to kategorier, ligesom 4 kontorarbejdere i 1932-årgangen har fået deres anciennitetsdato ført tilbage til 1.12.1926-1.7.1927. De er som de eneste kontorfaglige udeladt i den »personalhistoriske fortegnelse«, som fra 1932 er nær ved at være komplet (jf. Toldopsynsmand og Vejledningen, afsnit IV). [÷].

Midlertidig, løs kontorarbejder, se Midlertidig kontorarbejder.

Møllebetjent: Uofficiel titel på den Konsumtionsbetjent, der havde vagt i møller inden for bygrænsen (konsumtionslinien). [P,C].

Måler, se Vejer og måler.

Nattevagt: Toldvæsenets N ved havnen i Karrebæksuminde under Næstved toldkammer er medtaget i personalehåndbogen 1896-1932, fra 1920 som Toldopsynsmand men med bibeholdelse af N-betegnelsen. Alle andre steder har nattevagten været overdraget det faste personale. [÷].

Navn af ..., se Karakteriseret ...

Næstkommanderende ved krydstoldvæsenet: Officiel titel fra 24.4.1860, jvf. Krydsassistent, ophørt med udgangen af 1903. (Titlen Næstkommanderende optræder desuden ved Grænsegendarmeriet). [II].

Ober...; Brugen af det tyske forled var udbredt, især i 1700-tallet; se Over...

Officiant af 5. (lønns)klasse, se

Toldofficiant.

Oplagsskriver: Titlen brugtes i København fra 1696 om lederen af pakhuset til oplagte varer. Stillingen blev 1781 forenet med en nyindført tjeneste som Pakhusforvalter, men 31.1.1787 udskiltes denne som selvstændig stilling. I toldkalenderen 1847 og Hof- og statskalenderen 1849-50 bruges titlen Kreditoplagsskriver (se d.), O igen 1851 og Kredit-o fra 1860'erne. [A/II].

Oppebørselsbetjent, se Toldoppebørselsbetjent.

Oppebørselskontrollør, se Told-o og T&K-o, samt:

Oppebørselskontrollør for brænderiafgift: Titel fra 1851 på Maleværkskassereren i København; jvf. Toldoppebørselskontrollør. En ny O udnævntes 23.11.60, som med lønningsloven 2.7.1870 fik titel af Brænderiafgiftsoppebørselskontrollør (se d.). Titlen vendte i let ændret form tilbage 13.8.1885, nemlig som O for brænderi- og kortstemplingsafgiften. Samme titel brugtes ved udnævnelse 1903, skønt kontorholdsloven 1899 igen anvendte formen Brænderiafgiftso. Embedet nedlagdes 31.3.1913, hvorefter stemplingen overgik til Inspektoratet for cigaretbekskatningen (1.4.1923 til Toldkassereren) og brænderi- og ølafgiften til jernbanens toldoppebørselskontor. [III/18].

Oppebørselskontrollør på jernbanen: Titlen bruges første gang i lønningsloven 2.7.1880 (hvor pladsen var ledig), skønt jernbanetoldkontoret var ældre. Det var en Fuldmægtig herfra, der fik stillingen 27.9.1880, og han kaldtes da Told-o. Titlen ændredes 21.8.1916 til Toldkasserer (på jernbanens toldoppebørselskontor). [III/19].

Oppebørselskontrollør ved Københavns frihavn: Stillingen blev besat 20.1.1897, jvf. O ved frilageret. Titlen ændredes 21.8.1916 til Toldkasserer (ved frihavnens toldoppebørselskontor). [III/19].

Oppebørselskontrollør ved Københavns frilager: Stillingen blev besat

23.7.1894, i god tid før frihavnen toges i brug 1.11. Allerede 13.8.1894, altså stadig før åbningen, beskikkedes endnu en O, efter vakance 1896-97 kaldt O ved Københavns frihavn. Titlen på den ene tilbageværende O ændredes 21.8.1916 til Toldkasserer (ved toldopbeholdskontoret på frilageret). [III/19-20].

Opsynsassistent: Uofficiel betegnelse for assistenter med tjeneste ved opsynet, som bl.a. anvendes af Thaulow og Grønvold i deres håndbøger. Efter 1931 markerede O ifølge Grønvold tillige et skel mod de nye Overassistenter. Se desuden Told-o.

Opsynsbetjent, se Toldopsynsbetjent.

Opsyns-krydsbetjent: Titlen synes opfundet af Albertus (se Inspektør ved det ...), som er alene om at bruge den om Krydsbetjenten i Fænø ved Middelfart. [C].

Opsynsmand: Oprindelig benyttedes titlen kun på Københavns toldbod, formodentlig som afløsning for Vægter, og første gang, O ses navngivet, er i personalehåndbogens 1896-årgang, der medtager 5. lønningsklasse. Fra 1908 angives også ansættelsestidspunktet, og senior blandt de 10 O havde da gjort tjeneste siden 1.4.1863. Titlen udgik med lønningsloven 12.9.1919, og i hvert fald nogle af de fhv O ansattes som Overtoldbetjente. Andre O (kaldt »fast O på toldboden«) var i forvejen blevet Rorsbetjente, og her betegnede O kun den arbejdsmæssige funktion. En sjælden gang ses O kaldt Toldbodopsynsmand. [V/1].

I en anden betydning indførtes titlen 1.5.1894 ved nyoprettede toldopsynsposter på Bornholm (Årdsdale, Snøgebæk og Tejn). Straks efter udnævnes flere O andre steder i Danmark, og antallet forøgedes langsomt indtil krydstoldvæsenets nedlæggelse 1.1.1904, hvorefter der oprettedes et meget større antal strandkontrollør-, rorsbetjent- og opsynsmandsposter (jf. C.S. 3/1903). De stod uden for lønningsklasserne og havde, navnlig i provinsen, oftest bestillingen som bier-

hverv, men da de er medtaget under toldstederne i personalehåndbogen fra 1896 (dog ikke i den biografiske del), er de lette at identificere. Ved samme lejlighed, 1.1.1904, fik O ordre om at bære uniformshue og toldtegn, og i princippet kan selv ansættelser og afskedigelser herefter ventes meddelt i C.S.'s personalia. Fra omkring 1901 vinder titlen Toldopsynsmand mere og mere indpas, hvorefter det bliver enklere at sondre mellem de to typer O. Se videre under Toldopsynsmand.

Overassistent: Titlen blev med lønningsloven 31.3.1931 tillagt de daværende Toldkontrollører (af 2. grad), men da der altså var tale om en titulær degradering, fik indehaver af kontrollørtitlen lov til at bruge den gamle ved siden af den nye titel. De efter 1.7.1931 ansatte blev alene O. De fik instruks 1.6.1931. [(7)].

Overbetjent: O var i almindelig tale en told- eller konsumtionsbetjent i overordnet stilling under lederniveau. I mere specifik betydning er titlen ikke set brugt.

Overgrænsekontrollør: En lederstilling som O ved Landtoldgrænsen blev oprettet 29.10.1811, men efter indehaverens udnævnelse til inspektør i Horsens 29.11.1817 blev pladsen ikke genbesat. Da grænsetoldvæsenet reorganiseredes 1820 udnævntes i stedet en Grænsetoldinspektør. [A].

Overinspektør: Titlen er kun set ved udnævnelser 15.2.1665 af 3 »O over tolden og accisen« i hhv Ålborg, Mariager og Hobro. 1670 samledes stillingerne til én Overtoldinspektør. [A].

Overkonsumtionsbetjent: Efter 1779 kan titlen O ses anvendt i provinsen, men da disse betjente ikke findes i Hof- og statskalenderen, har de ikke haft så høj status som K.kontrollør og Kontrollør og K.betjent (se d.). [C]. Efter personalereformen burde titlen have erstattet de nævnte kontrollørbetegnelser, men da de fleste byer uden toldvæsen var for små til at lønne en overbetjent, kom den første O (eller Konsumtionsoverbetjent) først

i kalenderen 1819. Fra 1833 var der kun én, nemlig i Viborg, og her faldt titlen bort, da byen blev toldsted 1.10.1841 og O følgelig Overtold- og konsumtionsbetjent. [B].

Overkontrollør: Titlen O ses anvendt om en embedsmand i København 1690, men den er næppe officiel og han var vel Overvisitør. 1819 oprettedes (på prøve i 2 år) en stilling som O for Nørrejylland, efter at ordningen havde været forsøgt 1785-90 (Se Zise 1982:2). Efter prøvetidens udløb 1821 udvidedes ordningen ved ansættelse af en O for Østifterne, men om dem begge brugtes udtrykket »fungerende O« helt frem til omlægningen 1847. Dette år blev de erstattet af 3 Overtoldinspektører. [A*].

I hertugdømmerne – hvor man 1781-91 havde haft en Generaltolddirektør – var en stilling som O (eller Overtoldkontrollør) blevet oprettet 1811, og fra 1.1.1839 deltes dette embede i 3, hvoraf det ene omfattede Slesvig. Her brugtes allerede da den titel, Overtoldinspektør, som 1847-48 blev indført i kongeriget. Se endvidere Overtoldkontrollør. [A*].

Overopsynsassistent, se Konsumtions- og T&K-o.

Overrorsbetjent: Titlen indført ved cirkulære 11.5.1910, hvorved 10 stillinger som O i København blev opslået. Ved do. 24.4.1911 blev yderligere 20 pladser (i København og provinsen) opslået og titlen angivet som Overtoldrorsbetjent. Samme titel fik de øvrige samme år, men alligevel bruger personalehåndbogen 1914 og 1917 formen O, så helt officiel blev den nye betegnelse faktisk aldrig, idet lønningsloven 12.9.1919 indførte den nye titel Overtoldbetjent. [5].

Overstrandvisitør: Titlen, brugt 1716 om Strandinspektør, se d.

Overtold- og konsumtionsbetjent: Titlen indførtes først i 1790'erne for Told- og Konsumtionskontrollør samt evt andre betjente med overopsynsbeføjelser, og O blev dermed det forenede afgiftsvæsens overordnede i forhold til UnderT&K-betjentene. Særligt mange O var der dog ikke, 1810 i alt

16, idet den todelte ledelsesform mindskede behovet for mellemledere. Ejendommeligt er det, at formerne O og Told- og konsumtionsoverbetjent brugtes i flæng, samt at betjente i Helsingør som de eneste kaldtes »Kontrollør og told- og konsumtionsoverbetjent« i hele perioden. I København benyttedes titlen O kun om en enkelt mand 1801-10. Titlen afløstes 22.5.1845 af betegnelsen T&K-kontrollør. [B].

Overtoldbetjent: Bortset fra en overbetjent på toldkammeret i Hjerting (hvis oppebørsel var udskilt fra Told- og Konsumtionsinspektionen i Varde) i perioden 1821-45, synes der ikke at have været ansatte med denne titel i det ældre toldvæsen. Før konsumtionsens bortfald 1850, da de tidligere OverT&K-betjente ville have fået den enklere betegnelse, var »overbetjent« afløst af »kontrollør«. (Smlgn. Undertoldbetjent). [B].

Titlen O vendte tilbage med lønningsloven af 12.9.1919 og brugtes om nogle af de fhv Overrorsbetjente m.fl. (Derimod var titlen Undertoldbetjent på dette tidspunkt stendød). Der blev med loven udnævnt 73 O af 1. grad og 50 af 2. grad. Allerede 20.12.1919 udnævntes 18 O af 1. grad til Toldvagtimestre, men dette var dog forudset i lønningsloven og de 18 næppe inkluderet i de 73 O. [(14)-(15)].

Overtoldinspektør: Bortset fra, at betegnelsen O ses benyttet om Alb. Schumacher, der døde 1673, samt fra 1670 om en O i Ålborg og Vendsyssel m.v., var titlen ny, da man 8.4.1847 ophævede ordningen med Overkontrollører og ansatte 3 O for hhv Sjælland og Lolland-Falster, Fyn og Nørrejylland. 25.5.1848 udnævntes endvidere en O for København; jvf. Toldinspektør. Den fynske O-stilling blev igen afskaffet 1.4.1856 (efter i realiteten at være nedlagt 16.8.1852), og embedet underlagt det sjællandske som O for Østifterne. Fra 1839 til 1864 var der en O for hertugdømmet Slesvig (jvf. Overkontrollør), men efter Genforeningen blev overinspektionsstillingen for Sønderjylland underlagt den nørrejske; fra 11.8.1920 betegnet O

for Jylland. Sønderborg toldkammer (med Nordborg og Augustenborg) blev dog henlagt under O for Østifterne. (De 3 embeder blev nedlagt 1.4.1965; se Zise 1982:2). [A/I/23/(1)-(2)].

Overtoldkontrollør: Ny titel, der indførtes 1.7.1931, på 5 Toldkontrollører i København (3), Odense og Århus. De havde dog alle fået udnævnelsen 8.5.1931. I Grønvolds håndbog kaldes de Overkontrollører. [(5)].

Overtoldopsynsassistent, se Konsumtions- og T&K-overopsynsassistent.

Overtoldrorsbetjent, se Overrorsbetjent.

Overtoldvagtimester: Titel på 2 fhv Toldvagtistre, tildelt vedkommende 7.5.1931 (med virkning fra 1.7.1931). [(11)].

Overtranslatør: Titel på embedsmand ved Øresunds toldkammer 1842-47. Sært nok rangerede han højere end Chefen for translationskontoret, men da denne blev udnævnt til Kæmmerer 1847, gav man O titel af Chef, og dermed forsvandt O som særlig stillingsbetegnelse. [A].

Overvisitør: Mens man om embedet som Kontrollør i 1600-tallets provins kun i kortere tid brugte titlen Visitør, synes der i københavnske toldvæsen at være sket en opdeling, således at man havde både Kontrollører og et antal Visitører, hvoraf de, der kaldtes O, har haft overordnede stillinger. Der fandtes 1-3 O ved toldboden, nogle O på børstoldboden og ved Nyhavns kontor samt flere O ved konsumtionen, hvor de i øvrigt først gør sig gældende. Fra 1778 kaldtes O ved maleværkskonsumtionen »Kontrollør og o« (eller evt. »O med titel af kontrollør«), og de tilbageværende 4 O ved toldboden fik med instruktionen 26.8.1797 titelforandring til Havnekontrollør. [B].

I provinsen i 1700-tallet ses titlen ofte anvendt af de private toldforpagtere (1750-60) og af konsumtionsforpagtere indtil 1778, men kendtes ikke officielt i Toldvæsenet. [P].

Pakhusarbejder: P er en nyere betegnelse, brugt fra 1.4.1915 for hhv Arbejdsmænd i København og Pakhuskarle i provinsen. Ved

circulære 22.5. samme år meddeltes, at P vil blive statsansat, såfremt de havde haft fast ansættelse på stedet i 3 år; dog var den allerede gennemført 26.4. og omfattede 64 P over hele landet. Om ansættelsesvilkår for P handle i øvrigt § 23 i C.S. 2/1915. Titlen overlevede i lønningssloven af 12.9.1919, men 1.10.1925 ændredes den til Toldpakhusarbejder. (I øvrigt var der både P og Arbejdsmænd ansat i København efter 1915 (ifølge personalehåndbogen 1917) og først efter 1919 kaldes alle P. Hvilke kriterier for sondringen 1915-19, der anvendtes, fremgår ikke). [1/(16)].

Pakhusformand: Om arbejderne ved Københavns toldbod skriver Grønvold, at »oprindelig havde formændene på toldboden arbejdet i entreprise, men i 1907 tog toldvæsenet selv arbejdet i sin hånd og har haft det siden«. Udnævnelsen 27.2.1907 gjaldt dog en Formand på frilageret, hvor en sådan fandtes (som ansat ved toldvæsenet) allerede fra 1894, og først 26.4.1915 statsansattes 11 P i København og provinsen (Odense, Århus, Ålborg, Esbjerg, Horsens og Randers) efter finanslovsbevilling. Med lønningssloven af 12.9.1919 ændredes titlen til Toldpakhusformand. [5-4].

Pakhusforvalter: Hof- og statskalenderen medtager trofast en »P over de for kgl. regning til Vestindien sendende og igen derfra kommende varer« i årene 1779-1809 blandt det københavnske toldpersonale, men han havde, så vidt det kan ses, intet med toldvæsenet at gøre. Derimod fik det nye »Oplagspakhus«, der stod færdigt 1780, en P-tjeneste året efter, i første omgang dog kun som bibeskæftigelse for Oplagsskriveren. Han blev ved en nyansættelse 31.1.1787 alene P, og derefter bestod stillingen uændret frem til 1933, da den oprindelige P på toldboden blev Toldinspektør og en 23.5.1921 tilkommet P på godsbanegården blev Toldgodsforvalter. [A/II/22/(3),(6)]. Uden for København fandtes kun en statsansat P på Helsingør toldkammer (fra 1790; den første fik dog ikke bestalling, da han i forvejen hav-

de en som Vejer, Måler og Vraget). Efter lønningenslovens gennemførelse 11.3.1851 fortsatte han i stillingen, men fik titel af Toldkontrollør; senere fik Toldinspektøren P-tjenesten som sidegevinst. [B/III].

Pakhuskarl: Lønningsloven 11.3.1851 benyttede fællesbetegnelsen karl (se Toldkarl) om bl.a. denne medhjælp, og først i 1860 optræder titlen P i et cirkulære. Som ansatte i 5. lønningsklasse medtages P først i personalehåndbogen fra 1896, og kan indtil da kun findes i arkivsager, hvis de da ikke som f.eks. en P i Ålborg 1887 bliver Dannebrogsmænd og derfor er med i C.S. Fra 1905 kan man i princippet forvente meddelelser her (under personalia) om ansættelse og afskedigelse af P. I modsætning til Arbejdsmænd, der (bortset fra to ved frilageret i Århus) kun fandtes i København, var der kun P i provinsen. De fik titelændring til Pakhusarbejdere 1.4.1915. [V/1].

Pakhusskriver: Halvofficiel titel på den københavnske Pakhusforvalters Fuldmægtig fra 2.7.1800. Stillingen blev nedlagt 20.2.1846, da Øckenholdt (den eneste, der fik titlen helt officielt 17.5.1825) blev Pakhusforvalter. I Hof- og statskalenderen er P kun optaget 1801-03, 1812-18 og 1826-46. [P-B].

Passkriver: Titlen ses anvendt i København fra før 1714, indtil embedet nedlagdes 3.12.1733, men den Undervisitor, der fik arbejdet overdraget indtil sin død 1752, kaldte sig dog (uofficielt) P. Derefter ansattes en P i 1806, men han udgik af Hof- og statskalenderen allerede 1809. Når man senere i 1800-tallet kan finde P i Københavns vejvisere, skyldes det kun, at de som privat ansatte Fuldmægtige ved Københavns toldkammer fandt det formålstjenligt at skilte med deres beskæftigelse. Nogle blev endda ansat i toldvæsenet og fra starten i så høje stillinger som Toldkasserer. [B,C,P].

Uden for København fandtes embedet kun på Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3

med indehavere 1707-74). 1833 etableredes et egentligt passkiverkontor med P som leder - fra 1842 med titel af Chef - og en Kontrolør (se d.) samt et par Assisterter. Tolden og titlerne forsvandt 1857. [A].

Patruljeassistent: Ved GtK skrivelse af 12.3.1844 blev ved Landtoldgrænsen ansat 20 P ud over de normerede 30 Edssvorne karle, men skønt alle fik samme løn (75 rd), vedblev begge titler. Alle rangerede under Patuljebetjentene. Ifølge toldkalenderen 1847, hvor P er med i modsætning til karlene, var der nu 28, men tallet synes at være halveret, da grænsen ophævedes 1850, idet listen 21.5.1851 kun har navne på 14 afskedigede P. [C?].

Patuljebetjent: Titlen på toldopsynsmænd, benyttet hhv. synonymt med Strandtoldbetjent (dog kun set i Kastrup 1808-13) og om personale ved Landtoldgrænsen efter nyordningen i 1790-92, jvf. Grænsekontrolør. Desuden var P uofficiel titel på de Told- og konsumtionsbetjente, der havde opsynstjeneste på gaderne og langs konsumtionslinien. Kun P ved grænsen kom med i Hof- og statskalenderen, og kun 1805-17 og 1820-50, hvorefter titlen faldt bort i denne betydning. [B,C].

Portbetjent: Uofficiel titel på den Konsumtionsbetjent, der havde vagt i konsumtionsboderne ved byportene i provinsen. [P,C].

Portkonsumtionsskriver: Mens man i provinsen erlagde sin afgift i konsumtionsboden ved byportene samtidig med, at den anden vagthavende Konsumtionsbetjent (eventuelt, men uofficielt kaldt Portbetjent) kontrollerede, om de anmeldte indførsler var fuldstændige, havde opkrævning og kontrol en anden form i København. Uden for fæstningsværkerne foran hver af de 4 porte var indrettet et kontor, hvor P opkrævede afgiften og udstedte en kvittering, som - sammen med varerne - skulle forevises Portkontroløren og Underbetjentene i konsumtionsbo-

derne nærmere portene. P havde formodentlig privat kontorhjælp; således hedder det i instruktionen 26.8.1797, at »enhver regnskabsfører, som nødvendigen behøver folk til medhjælp, ... bør ikke antage andre end due-lige, pålidelige og sædelige personer«. Til sent i konsumtionens historie kaldtes P oftest Konsumtionsskriver ved portene, således i Hof- og Statskalenderen indtil 1842. Portkonsumtionen ophævedes i København 1.4.1852. [A].

Portkontrollør: Titel på den person, som sammen med Underbetjente forestod eftersynet af varer, der indførtes ved Københavns konsumtionsboder, jvf. Portkonsumtionsskriver. Mens denne, som der nævnt, først sent fik forstavelen Port- indføjte, afløste titlen P allerede 1777 den ældre fællesbetegnelse Kontrollør (ved portene). Antallet var da 4, men steg efterhånden til 14-15. Efter 25.5.1848 ansattes ingen ny P, kun Told- og konsumtionskontrollører, og de blev 1.4.1852 til Toldkontrollører, samme titel, som deres kolleger i provinsen havde haft siden 1850-51. [B].

Portner: Titlen brugtes (i Hof- og statskalenderen) fra 1763 om en opsynsmand ved Sønderport i Kolding, mens derimod hans kollega i Ribes Sønderport, som kom til i 1774, kaldtes Toldbetjent indtil 1801 og derefter Kontrollør og toldbetjent. Manden i Kolding havde derfor titlen for sig selv indtil 1812, da posten synes nedlagt, selv om den først officielt gik ind 22.12.1819. I 1820 stationeredes en Grænsekontrollør her, men han forsvandt nogle få år senere. [B].

Posekigger: Aldeles uofficiel titel på Konsumtionsbetjente, især Portbetjente.

Protokollist: Titlen P eller »P og skriver« brugtes om en embedsmand ved Øresunds toldkammer 1738-54 (se Zise 1979:3). Der- efter ansattes en ny P i 1776, men allerede 1778 afløstes han af en mand, der fik titlen Arkivar og P. 1789 blev denne erstattet af en mand, som ganske vist fik den samme titel

ved udnævnelsen, men da han samtidig overtog embedet som Stempelforvalter, blev titlen straks ændret til Arkivar og Stempelforvalter, og betegnelsen P udgik. [B].

Derudover brugtes titlen af privat ansatte Kontorbetjente i København i 1840'erne, i 1846 var der 8 P. [P].

Proviantforvalter på Christiansø: Om ham hed det 26.9.1804, at »det har fra de ældste tider været pålagt P tillige at varetage toldforretningen«. Efter denne dato fik han 10 pct. af toldindkomsten. [D]. Fra 1841 fik han (i toldvæsenets regi) titel af Toldforvalter og ved lønningsloven 11.3.1851 blev han »1/2 Oppebørselskontrollør«. [B]. Endnu i lønningsloven 2.7.1870 kaldes han Toldoppebørselskontrollør, men allerede 1871 »toldvæsenets Funktionær« på Christiansø, se d.

Provinsialacciseforvalter, se Acciseforvalter.

Provinsialtold- og acciseforvalter, se flg.

Provinsialtoldforvalter: Titlen eksisterede nogle få år fra 3.5.1651 om embedsmænd, som til en vis grad kan sidestilles med senere tiders Overtoldinspektører. Da P i Ålborg blev Overinspektør 1665 brugtes formen Provinsialtold- og acciseforvalter. [A].

Prædikat af ..., se Karakteriseret ... Det skal dog her bemærkes, at man navnlig ved tjenesteomlægningerne i 1851 brugte formen »med vedblivende Prædikat af ...« med rund hånd. Årsagen var ligetil. Når f.eks. en Konsumtionsforvalter blev gjort til Oppebørselskontrollør, vandrede han fra den lønklasse 2, som forvaltertitlen berettigede ham til at stå i, og ned i lønklasse 3 for bl.a. kontrollører. Det »vedblivende Prædikat af Konsumtionsforvalter« blev så et plaster på såret, og i netop dette tilfælde dobbelt ironisk, fordi konsumtionen var ophørt med at eksistere. Publikum kunne altså ikke være i tvivl om, at forvalteren var vejet og fundet for let.

Registreringsassistent, se Skibsmåler.

Registrator, se Skibsmåler.

Registrator af fiskefartøjer, se Skibsmåler.

Regnskabsfører: Betegnelsen dækkes normalt af kasserertitlen i diverse kombinationer, men der er også et par undtagelser.

Med instruktionen 26.8.1797 fik 3 københavnske Konsumtionsskrivere ved formalingskonsumtionen opgaver som hhv Kasserer, Seddelskriver og Regnskabsfører, og fra 1.1.1806 fik 3 andre Konsumtionsskrivere tilsvarende tjenester ved den nye brændevinsbrændingskonsumtion (hvorved »formalingskonsumtionen« erstattedes af »det øvrige maleværk«. 1818 gled hovedtitlen i baggrunden, og 1827 forenedes de ældste R- og Seddelskriver-tjenester til et embede som Bogholder ved »det øvrige formalingsvæsen«. Den anden R fik afsked 8.10.1840, hvorefter Bogholderen fortsatte som ditto »ved samtlige maleværksoppebørsler«. [A].

Reparatør: Titel på de københavnske Fyrbødere, indført med lønningsloven af 12.9.1919. Først 1.4.1926 fik deres 3 kolleger i Århus, Odense og Ålborg samme titel. R var stadig faglært Fyrbøder, men kunne også sidst i perioden være elektriker. [(14)].

Reparatøraspirant: En R i København, som havde anciennitet fra 1.12.1931, er nævnt i personalehåndbogen 1932. [÷].

Reserverorsbetjent, se Rorsbetjent.

Reservetoldrorsbetjent, se Toldrorsbetjent.

Rorsbetjent: Titlen var gængs før lønningsloven 11.3.1851, men først da brugtes den officielt om de 12 tidligere Rorskarle (en kort tid Toldbetjente, se d.) i København, mens de øvrige optages i loven under fællesbetegnelsen karle (se Toldkarl) eller - i Ålborg - Rorskarle. Her gik titelforandringen den modsatte vej, sammenlignet med hovedstaden, for Ålborgs karle hed tidligere R. De var, som titlen viser, normalt beskæftigede ved toldvæsenets fartøjer, jvf. i øvrigt Røjert, men kunne som deres kolleger i 5. lønningsklasse anvises en hvilken som helst post af deres overordnede. [D/V].

Et andet indhold fik titlen efter krydstoldvæsenets nedlæggelse 1.1.1904, da der oprettedes et antal opsynsposter langs kysterne (jvf. C.S. 3/1903), ved hvilke der sondredes mellem Strandkontrollører, R og Toldopsynsmænd i nævnte rangorden. Fra 1905 kan udnævnelse og afskedigelse af R i princippet ventes fundet i C.S.'s personalia (specielt bemærkes ansættelse af 23 R under 9.5.1906), og i 1908 redegøres for betingelserne for at kunne blive antaget (C.S. 3/1908:u). Af en forfremmelse i København i 1909 fremgår, at der da fandtes Reserverorsbetjente; ikke mindre end 15 af disse blev året efter tilstået en lignende forfremmelse. Fra 1911 ændres titlen i C.S. til Toldrorsbetjent, men mere end halvofficiel karakter fik betegnelsen ikke, og i 1919 afløstes den af Toldbetjent. Smlgn. Overrorsbetjent. [1].

Rorskarl: Titel på den mand, der betjente den søgående Told- eller Konsumtionsbetjent eller -visitør, når han i toldvæsenets robåd skulle bringes om bord i et fartøj eller foretage rekognoscering i sit søterritorium, og er kendt siden 1600-tallet (i København var der i 1689 2 R). Fra en langt senere tid ses, at Krydsbetjenten i Munkebo ved Odense havde en R, og Krydstoldvæsenet efterhånden adskillige (9 i 1840). Titlen afløstes 1845 i København af Toldbetjent og 1851 af Rorsbetjent, mens omvendt 5 Rorsbetjente i Ålborg nu blev kaldt R. I øvrigt brugtes denne »finere« titel flere steder i provinsen, og Nakskov havde f.eks. i 1841 såvel en Rorsbetjent som en Rorskarl. Om den første hed det, at han »fungerer som underbetjent, i særdeleshed ved pakhusforretningerne«, mens den anden blot var »en rask og flink karl«. Først hen mod 1896 synes betegnelsen R helt forsvundet til fordel for Rorsbetjent. [D/V].

Røjert: Betegnelsen er set brugt fra o. 1780 synonymt med Rorskarl. [D].

Seddelskriver: Stillingen som S ved Københavns konsumtionsvæsens maleværkskontor ses besat fra før 1704 til 1748 og igen fra

1792, efter at andet personale havde stået for udstedelsen af de såkaldte maleværkssedler. Mens de ældste S ikke rangerede så højt, at de kom med i Hof- og statskalenderen, kom titlen med fra 1792, men allerede med instruktionen 26.8.1797 blev den gjort halv-officiel til fordel for betegnelsen Konsumtions skriver, se d. samt Regnskabsfører, hvilken stilling S blev sluttet sammen med 1827 under betegnelsen Bogholder ved det øvrige formalingsvæsen. Ordet »øvrige« skyldtes brændevinsbrændingskonsumtionen (1806) fra 1806, som også fik en S, indtil også han måtte vige pladsen for en Bogholder i 1840. [C.A].

Segltrykker: Titlen brugtes 1701 om den embedsmand ved Øresunds toldkammer, som forestod anskaffelsen af stemplet papir og udstedelsen af sundtoldpas. Han kaldtes 1717 Stempeltrykker, se d. [C].

Sise...., se Accise...

Skibsmåler: En embedsmand med denne titel fandtes kun i København, mens skibsmålingen i provinsen varetoges - i hvert fald efter 1726 - af stedets Tolder (1750-60 af Kontrollør mod forpagterne) og efter personalereformen af kassereren. Den københavnske S blev først registreret i Hof- og statskalenderen fra 1746, og først hen mod 1790 fik han en assistance i form af en af Kontrollørerne i kontorerne. Allerede 22.6.1792 nedlagdes denne stilling, hvorefter »kontrollen med skibsmålingen overgår til Overvisitøren, når målingen foregår ved toldboden, og af Havnekontrollørerne, når målingen foregår i havnedistrikterne«. Senere fik han hjælp af private Fuldmægtige. [A/II].

Den beskrevne arbejdsgang i provinsen fortsatte efter 1.10.1867, da overopsynet med skibsmålingen blev overført til Hovedskibsregistrerings- og målingskontoret i København. Det var som direkte underlagt Generaldirektoratet en parallel institution til Toldvæsenet, og 9.8.1867 havde den københavnske S fået titelændring til Chef for det nævnte kontor. I øvrigt fik en Fuldmægtig ved

kontoret titlen S 25.8.1880 og en kollega udnævntes til Skibsregistrator. Med den nye registreringslov af 1.4.1892 tilkom en Registrator, ansat gennem Justitsministeriet (og derfor 1908 kaldt »retskyndig Registrator«), og da personalet uden for lønningsklasserne blev præsenteret i personalehåndbogen 1896, viste der sig desuden titler som Registreringsassistent, Skibsmålingsassistent, Skriver, Kontorbud og den velkendte Rorsbetjent. Endelig ansattes 1899-1902 en Registrator af fiskefartøjer, 1905 og 1908 kaldt Fiske(r)fartøjsregistrator (r'et er først med 1908). - Skibsregistreringskontorets mandskab er kun medtaget i personalehåndbogen til (og med) 1908.

Skibsmålingsassistent, se Skibsmåler.

Skippere, styrmænd, matroser og drenge på toldvæsenets skibe: Såvel uden for som i det 1824 etablerede Krydstoldvæsen kunne skippere og andre søfolk gøre tjeneste for etaten uden i ethvert tilfælde at være ansat. I Krydstoldvæsenet fik det maritime personale dog ansættelse 1828, se Krydsskipper og Krydsmatros. [D*/V].

Skriver, se Skibsmåler og Toldskriver.

Stempelforvalter: Titel fra 1765 på den fhv Stempeltrykker på Øresunds toldkammer, dog blev S rangeret højere end trykkeren, som i Hof- og statskalenderen kaldtes Toldbetjent. Efter vakance i embedet fra 1784 blev det 1789 forenet med stillingen som Arkivar, og først 1830 blev S igen hovedtitlen i kombinationen »S og sekretær«. Fra 1833 havde hans og hans Fuldmægtigs kontor navn af stempelforvalter- og sekretariatskontor. Ophævet 1857. [A/II].

Stempeltrykker: Titel på embedsmand på Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3 med indehavere 1717-75, men kendt allerede 1701 som Segltrykker). I Hof- og statskalenderen er han optaget som Toldbetjent indtil 1765, da titel og status blev ændret til Stempelforvalter. [B].

Stempler, se Stemplingsforvalter.

Stemplingsassistent: Titlen bruges i uni-

formsreglementet 1845 om Assistenten hos Stemplingsforvalteren i København, se d. Han er medtaget i Hof- og statskalenderen fra 1830 og blev 1848 Kortstemplingsforvalter i henhold til plakat 9.6.1847 om (bl.a.) stempeling af spillekort. [C].

Stemplingsforvalter: Embede i København, oprettet i henhold til forordning 2.4.1814 om stempeling af varer. S blev efter forudgående Konstituering ansat 14.11.1815 og er medtaget i Hof- og statskalenderen fra 1817, indtil 1834 dog i formen Stempler. På stemplingskontoret var fra 1830 desuden ansat en Stemplingsassistent, se d. I provinsen, hvor stempeling efterhånden blev tilladt, ansattes ikke særskilt personale hertil. Stempelingen af tekstiler ophørte 1850(-53), og S fik afsked, men titlen overlevede som en forkortet version af Kortstemplingsforvalter. Efter dennes afsked 26.3.1860 udnævntes i stedet en Frilager- og kortstemplingsforvalter. [B/III].

Strandinspektør: Embedet, der oprettedes 24.3.1716 (i resolutionen herom benyttes dog titlen Overstrandvisitør), lignede Strandvisitørens efter ordningen af 1696, men S var nu overordnet for et lidt større korps af betjente, som fik den dengang brugte titel. Der ansattes i alt 8 S, men i anledning af et dødsfald blandt disse i 1732 udtaltes det, at »da S ikke har gjort synderlig nytte, besættes denne plads ikke, og fremdeles forholdes tilsvarende i tilfælde af afgang eller død af S og Strandridere (dvs Strandvisitører)«. Da Hof- og statskalenderen startede 1734, var der kun S i Ålborg og Viborg stifter, og de udgik hhv 1737 og 1738. Desuden var tjenesten som S sideordnet Tolder-embedet i Ribe, Randers og Grenå, men de fik også frataget S-titlen i 1737-38. Hvis det er rigtigt, som en kilde oplyser, at pladsen i Ribe blev genbesat straks i 1737, kom han ikke i kalenderen.

Det gjorde derimod en S, der blev ansat i Varde 6.8.1761, mens en kollega i Ringkøbing fejlagtigt kaldtes Strandvisitør og først fik korrekt betegnelse i kalenderen for 1779. Samme år fik også Ålborg en ledig

Visitørplads besat, men her kaldtes manden Told- og strandinspektør. Alle 3 fik nye titler 30.4.1794: S i Varde blev T&K-inspektør sstd. og S i Ringkøbing Konsumtionsinspektør i Nibe, mens derimod opsynsmanden i Ålborg (Hals) tituleredes S indtil 1811, da efterfølgeren betegnedes Strandtoldinspektør, se d. En ny titelkombination blev brugt i Store Heddinge 1.6.1791, nemlig Konsumtionskontrollør og S, fra 1796 Konsumtionsinspektør og S (eller Konsumtions- og S), i alle formerne med tilføjelsen »ved Stevns klint«. Denne stilling og dermed S forsvandt, da Store Heddinge blev toldsted 3.11.1836. (Ud over disse S fra Hof- og statskalenderen kan andre være at finde i lokale kilder, f.eks. en S »ved indløbet over Rødsand til Nykøbing (F)« i 1774. Om titlen er korrekt, vides ikke - Hof- og statskalenderen er pålidelig, men næppe helt uden mangler). [B].

Et helt andet indhold havde tjenesten som S i Dragør 1750-1816, idet den stort set svarede til en tolders i provinsen. I nogle perioder var han tillige Toldbetjent. [B].

Strandkontrollør: 12.2.1765 ansattes 13 S i Danmark som efterfølgere til de efterhånden uddøde Strandvisitører (se d.), hvilken titel også brugtes, dog ikke i Hof- og statskalenderen, som straks fra 1766 registrerer alle 13 med den korrekte titel, og først 1784 ses i Ålborg en »Kontrollør am Strande«. S fandtes flere steder i provinsen til ind på 1800-tallet; i 1790 var antallet stadig 14 og i 1810 6, men kun Albertus i Assens var tilbage den 22.5.1845, da titlen blev tildelt de fhv Strandtoldbetjente. I det københavnske område fandtes ingen S (jvf. Strandtoldbetjent), men i Slesvig var der fra 1770'erne én på Als, som dog kaldtes Kontrollør i Nordborg og strandkontrollør på Als, da pladsen igen blev besat 1790 efter at have været ledig i 5 år. Fra 1821 var der S i Årøsund og ved Sønderborg og senere i Genner bugt, mens man ved Sønderborg beholdt kombinationen til 1834. [B].

Betegnelsen S udgik med lønningsloven 11.3.1851 og erstattedes af Toldassistent,

men (nogle af) dem, der havde titlen, måtte beholde den, og allerede fra slutningen af 1851 fik andre fhv S lov til at genoptage den, sideordnet Toldassistent. Nye kom til, og 1880 var der ca. 70 personer med denne titelkombination i Danmark. I de følgende år blev det stadig mere almindeligt at udelade titlen Toldassistent og blot kalde dem S, men med lønningsloven 12.9.1919 afskaffede man betegnelsen endeligt, og Toldassistenttitlen blev igen enerådende for disse. Endnu i 1932 var der dog assistenter i etaten, der fortsat brugte S-titlen. [IV/13].

Strandkrydsbetjent: Uofficielt for Krydsbetjent (se d.).

Strandløber: Titlen ses brugt i København 1771 om to ulønnede opsynsmænd, der må være underordnede Strandriderne, se d. [D].

Strandopsynsbetjent: En mere eller mindre officiel titel for en Strandtoldbetjent (se d.), anvendt i Hjerting 1823.

Strandridere: Opsynsmænd med opgave at patruljere langs strandkanten for at forebygge smugleri. Toldrullen 1655 bestemte, at lensmanden kunne indsætte sådanne, »hvor de holdes og behov gøres«. De er dog tidligst set 1668 på Møn, 1669 ved Helsingør, 1672 på strækningen Næstved-Korsør, 1673 på strækningen Kolding-Horsens, og 1676 ved Hals under Ålborg toldkammer. Et landsdækkende korps oprettedes 1.9.1680 med relativt korte kyststrækninger for hver S, men det blev igen nedlagt 24.3.1690. Under forpagtningerne i 1690'erne kunne der på enkelte lokaliteter være S på Toldforpagternes initiativ.

Strandopsynsmændene vendte tilbage allerede 1707 ved København, men kaldtes dér Strandvisitører (se d.), og samme titel havde de i provinsen efter ordningen af 1716. Dog brugte man hyppigt betegnelsen S, såvel i provinsen (inklusive forpagtningsårene 1750-60, hvor der også var privat ansatte S), som i København indtil 1783, da titlen Strandtoldbetjent blev taget i brug. Selv der-efter brugtes dog den populære betegnelse,

endda helt officielt 12.8.1825 om en opsynsmand på Falster, Felsenthal, som fik hele 5 tidsbestemte bestallinger, inden man ophævede posten 24.9.1836. Bortset fra ham tilhører de egentlige S gruppe [C og P].

I øvrigt bemærkes det, at folk med titlen S også optræder uden for toldvæsenets regi, f.eks i 1700-tallet hos vestjyske strandforpagtere (dvs forpagtere af kongens forstrandsrettigheder).

Strandtoldassistent, se Strandtold(opsyns)assistent.

Strandtoldbetjent: Betegnelsen vil evt. kunne findes som synonym for Strandridere og Strandvisitør i årene forud, men først 24.7.1783 anvendtes den officielt om de 3 betjente, som sammen med en Strandtoldinspektør erstattede det tidligere opsyn på strækningen København-Helsingør (dog kaldes de i Hof- og statskalenderen Toldbetjente). Dernæst brugtes titlen om den dragørske Strandinspektørs Toldbetjent, da han omsider fik én for en kort tid 1784-91. I samme område, nemlig i Kastrup, ansattes 1808 en mand som S - dog kaldtes han nogle få år Patruljebetjent - og inden posten blev nedlagt 1.12.1849, nåede han at få titlen Strandkontrollør 22.5.1845. Ved denne lejlighed fik også de andre S, der var udnævnt i provinsen fra 1791, samme titel, som i øvrigt allerede var i brug, men stærkt på retur (se Strandkontrollør). Om en enkelt S, nemlig en T »mellem Rørvig og Roskilde« og fra 1807 »mellem Frederiksværk og Tisvilde«, skal det bemærkes, at kalenderen brugte titlen Toldbetjent fra starten i 1796 og helt frem til 1841, inden man opdagede, at han i virkeligheden var en S af samme slags som kollegerne med den rigtige titel. I hertugdømmet brugtes titlen først fra 1838 om 2 S på Ærø, og her (i Marstal) fandtes endnu en 1851. [B-C].

Strandtoldforvalter: I Dragør, som vel på grund af brødnid fra København aldrig blev virkelig selvstændigt som toldsted, havde det københavnske toldvæsens repræsentant titlen S fra 1816. Da posten blev inddra-

get 1.12.1849, kaldtes han dog Toldforvalter, men var egentlig en københavnsk Toldkontrollør, der fungerede som (Konstitueret) S. Titlen S brugtes også om chefen på gården og toldstedet »Alexandria« i Vedbæk, der oprettedes 20.9.1810, og også her var en Konst. S, da lønningsloven 11.3.1850 afskaffede titlen. Indtil gården blev solgt 1865 var toldoppebørslen betroet en Toldassistent. Dette var også tilfældet på de nye oppebørselssteder Humlebæk, Rungsted og Skodsborg samt i Kastrop. Alle disse konstitueringer gør det vanskeligt at bestemme det tjenestegørende personale, og selv for S - en titel, der burde give høj status - foreligger der ikke bestallinger i museets materiale. [A?].

Strandtoldinspektør: En S med bopæl i Smidstrup ved Rungsted udnævntes 24.7.1783 som leder af strandopsynet København-Helsingør, og andre med titlen er ikke set, før en ny Strandinspektør i Hals under Ålborg toldkammer fik den i 1811; dog var også forgængerer undertiden blevet betegnet således, mens omvendt Hof- og statskalenderen først registrerede ændringen i 1818. Embedet ophørte med ham i 1827, mens man allerede 1810 med udnævnelsen af Strandtoldforvalteren i Vedbæk havde afskaffet S i Smidstrup. Dette embede havde i øvrigt været ubesat siden 1806. [A].

Strandtoldkontrollør: Titlen på Strandtoldbetjentene på Vestfyn og ved Nyborg fra 1822 og 1828, næppe officiel. Det samme gælder de 2 kontrollører ved Thisted toldkammer, ansat 1845 og 1847, som i Hof- og Statskalenderen 1848 tituleres S, skønt deres kolleger andetsteds kaldes Strandkontrollører. Titlen findes ikke i lønningsloven 11.3.1851, men 22.7.1853 udnævntes igen en S i Hellebæk. [B/IV].

Strandtold(opsyns)assistent: Titlerne Strandtoldassistent og Strandtoldopsynsassistent er brugt så meget i flæng, at en sondring formentlig er uden interesse. Den første S er set udnævnt 9.2.1841 med opsyn på »sydkysten af Fyn« som opgave, og han blev

i oktober 1845 indlagt under det nu fast etablerede Grænsetoldopsyn på Vestkysten af Fyen, som var startet på prøve nogle år forinden (se Inspektør ved ...). Ved samme tid, 8.5.1841, udnævntes en S i Gilleleje under Helsingør toldkammer som en mere normal kystopsynsmand, og 7.3.1843 fulgte en række udnævnelser andre steder i landet. Ved titelforandringerne 22.5.1845 (hvor Strandtoldbetjentene blev til Strandkontrollører) hed det, at »benævnelsen S vedbliver for de underordnede kystopsynsbetjente, hvem denne benævnelse allerede er tillagt«, og den ses også i uniformsreglementet 1845. Titlen bortfaldt med lønningsloven 1851 og erstattedes af Toldassistent, men var i almindelig brug i de nærmestfølgende år. Da også assistenter med kysttjeneste begyndte at få tillagt betegnelsen Strandkontrollør, forsvandt S-titlen naturligvis. [C].

Strandvagtmester: Titlen på 11 fhv. Over-toldrorsbetjente, indført med lønningsloven af 12.9.1919 og brugt fra 1.10. Bortset fra én i Dragør fandtes alle S ved provinstoldstederne. 1932 var antallet 13. [(12)].

Strandvisitør: 1696 ansattes nogle få S med hele landsdele som domæne, altså ligesom tidligere Inspektøren over søkanten (se d.). De træffes endnu 1701, og desuden ses ved denne tid en lokal S i Helsingør. [A].

24.3.1716 ansattes 25 opsynsmænd med titlen S i Danmark med opgaver, der stort set svarede til de forhenværende Strandridere, dvs. patruljering langs strandkanten for at forebygge smugleri. En instruktion for S på Møn findes i Rtk 2212.145. 1732 bestemtes det (i anledning af en Strandinspektørs død, se d.), at ledige stilliger ikke skulle genbesættes. De uddøde efterhånden i forpagtningsperioden 1750-60. [C, dog findes bestalling for de oprindelige 25 under et].

Ved og omkring København, mellem København og Køge og på Amager fandtes siden 1707 opsynsmænd med titlen S, som var overordnede for nogle Strandridere og Strandløbere. De ses først i Hof- og statska-

lenderen fra 1754, men med undtagelse af S i Dragør gled de ud igen 1773. Vistnok af den enkle grund, at de blev erstattet af 8 Strandridere med hele strækningen Helsingør-Køge som virkefelt, og disse rangerede ikke så højt, at de kunne komme med i kalenderen. Dette opsyn blev igen forandret 1783, se Strandtoldinspektør og Strandtoldbetjent. S i Dragør fortsatte frem til 1791. [B].

I provinsen var et nyt, men knap så talstærkt hold S vendt tilbage i 1761-62; kalenderen nævner 4 i 1763 og 2 i 1790, men det er ikke givet, at alle er med. Den sidste af disse var Søren Lerche i Køge, som blev skudt af englænderne 29.8.1807, og det er måske grunden til, at man lod hans plads være vakant i kalenderen helt frem til 1813, men derefter findes hverken ledige eller besatte S-tjenester. [B].

Strøm-, told- og konsumtionsinspektør (hhv -kasserer): Sammensmeltet stillingsbetegnelse for embeder i Fredericia (1805, hhv 1797 iflg Zise 1984:1) og Nyborg (1803, hhv 1797?); dog benyttede Hof- og statskalenderen først betegnelsen »Strøm-« om kassererne fra hhv 1820 og 1824, mens den indgik i inspektørernes titel fra starten, i øvrigt i formen Told- og konsumtions- samt Strøm(told)... Titelkombinationen faldt bort med Sund- og strømtoldens ophævelse 1857, efter naturligvis med konsumtionens ophør i 1850 at være ændret til Strømtold- og Toldinspektør (hhv -kasserer). 1851-57 synes de fire mænd i øvrigt at have henhørt under sundtoldens personale, idet de f.eks. ikke medtages i lønningsloven 1851. [A/II].

Strøminspektør, se Strømtoldinspektør.

Strømtoldinspektør: Mens personalet ved sundtolden var stort gennem hele perioden indtil afløsningen 1857, klarede man sig i Nyborg og Fredericia med en S, hvilket embede endda i adskillige tilfælde (især i Nyborg) var kombineret med stillingen som Toldbetjent. Om oprindelsen, se Visitør i strømmen. Om S i Fredericia, se Zise 1984:1. (S kendes med adskillige titler; Hof- og stats-

kalenderen bruger om embedet i Nyborg betegnelserne Strøminspektør og Kontrollør (eller omvendt), Inspektør ved strømtolden i Store Bælt og Tolder ved strømtolden i Store Bælt (i forpagtningsårene 1750-60), og om embedet i Fredericia: Inspektør over strømmen og ordinære told, Inspektør ved strømtolden og Visitør (1752-55), Tolder ved strømtolden (1756-60; men desuden var der en Inspektør og Visitør 1758-60, hvorfor forrige titel er forkert fra 1758) og Inspektør ved strømtolden i Lille Bælt). [A].

Sukkertolder: Uofficiel, men meget anvendt titel på det tjenstgørende personale på sukkerfabrikkerne fra 1873.

Surnummerær ...: Betegnelse om en toldembedsmand i en ikke normeret stilling på toldstedet, især anvendt i begyndelsen af 1800-tallet. Selv en Elev på Øresunds toldkammer kunne fra 1800 være S.

Søtolder: En helt uofficiel titel, som er ret hyppigt anvendt om Tolderen i Odense (og muligvis andetsteds) sidst i 1600-tallet.

Taxadør: T fandtes i København og må, skønt han ikke direkte omtales i toldrullen 1655, formodentlig ses i sammenhæng med den i § 11 omtalte oplagsordning, hvorefter varer skulle takseres, når de genudførtes. Desuden skulle de ifølge et notat 1742 holde »regnskab over de i pakhuset indkomne varer ved en dertil forordnet pakhusbog«, men dette arbejde blev vel afgivet til Pakhusforvalteren i 1781? Fra før 1700 var der 2 og 1757-63 endog 3 T, men i 1797 mente man at kunne undvære dem. 1798 hed det i anledning af den sidste T's pension, at »taxadørforretningen for største delen er ophørt og henlagt under Overbetjentene«, hvilket i praksis ville sige Havnekontrollørerne. Uden for København er en T set omtalt ved Helsingør toldkammer 1668-97, hvorefter tjenesten blev ophævet, »da den kun volder de trafikerende omkostninger på de oplagte varer«. [B].

Tilsynsførende: Titlen ses første gang brugt om en 2.3.1904 pensioneret Toldassistent i Frederiksværk, som derefter fik gage for at være T ved havnen. Han og en efterfølger, som døde 1910, er med i personalehåndbogen, men det gælder ikke alle de kolleger, hvis ansættelsesforhold er meddelt i C.S. Politibetjenten, der var »T ved vejen fra Refshaleøen til Christianshavn« er med, men som Toldopsynsmand, hvorimod en forvalter ved Stevns kalkbrud, som 31.8.1917 blev T »i den sydlige del af Bøgeskov distrikt« under Køge toldsted, mangler. Det samme gælder en fhv skibsfører i Kragnæs, som, da han 1.12.1921 blev T under Bandholm toldsted, kaldtes Tilsynshavende. [+].

Tobakstoldforpagter: Tolden og konsumtionen af tobaksimporten var fra 1701 til 1715 bortforpagtet, men titlen F er næppe officiel, 1707 ses betegnelsen Direktør over Tobaksintraderne i Danmark brugt. [A].

Told- og konsumtionsbetjent: I princip var titlen umulig i et system, udelukkende med over- og underbetjente, men Hof- og statskalenderen registrerer dog 4 i årene 1794-95 og 1799-1817. Tre af dem havde imidlertid bestalling som OverT&K-betjent, og kun Brostrup i Nysted, der havde været Konsumtionskontrollør, fik T-titlen ved genudnævnelsen 18.5.1796. Stillingen blev nedlagt 2 år senere. [B].

Told- og konsumtionsdirektør: Titel, som blandt flere andre ses anvendt af/om Toldinspektør Søbøtke 1701. [A].

Told- og konsumtionsforpagter: Titlen brugtes først om Poumeau og Choppis, der forpagtede tolden og konsumtionen af vin, brændevin og salt i Danmark 1703-05 (jvf. Tobaksforpagter). I perioden 1750/52-60 havde en del toldforpagtere (se d.) tillige (købstads-)konsumtionen i forpagtning (se Konsumtionsforpagter). [A,P].

Told- og konsumtionsforvalter: Mens titlerne Toldforvalter og Konsumtionsforvalter har rødder langt tilbage, var denne betegnelse en nyskabelse, da Viborg, Skive,

Nykøbing M, Holstebro, Løgstør, Thisted, Lemvig og Nibe blev »fuldstændige toldsteder« fra 1.10.1841. I de 3 sidstnævnte byer fandtes allerede inspektør og kasserer, i Thisted og Lemvig endda med forleddet Told- og Konsumtions-, hvilket skyldtes, at Thisted altid og Lemvig siden 1.3.1838 var »ufuldstændige« toldsteder, dvs kun med fortoldning af vestfra kommende skibe, mens de, der kom fra øst, var blevet fortoldet ved Ålborg/Hals. I de øvrige byer med hver sin Konsumtionsforvalter bibeholdt man derimod enhedsledelsen og kaldte den nye chef T. Jvf. Zise 1994:1. Se desuden Tolder og konsumtionsforvalter. [A].

Told- og konsumtions-inkvisitionsbetjent: Titlen Inkvisitionsbetjent brugtes tidligere ved konsumtionsvæsenet, men efter personalereformen er den kun set anvendt i Holstebro, Vejle og Viborg (toldkalender 1847). Titlen er derudover set i Lemvig og Hjørring og kan muligvis findes i andre steds konduitelister, da den kun blev tillagt underbetjente. Den forsvandt 1850. [C].

Told- og konsumtionsinspektør: Toldinspektørerne i København kunne som indehavere af overopsynet for såvel told som konsumtion i tiden efter 1696 benytte denne titel, men den ses sjældent uden for Hof- og statskalenderen, som til gengæld brugte den fra starten 1734 til konsumtionens ophævelse 1852. Se i øvrigt Toldinspektør.

Efter personalereformen i provinsen 1790-97 brugtes titlen overalt, hvor begge væsener fandtes; i 1810 var der 39, hvortil skal føjes 2, der tillige var Strøminspektør (se Strøm- ...). Titlen forsvandt med konsumtionen 1850, og samtidig reduceredes antallet af inspektører. T var stedets øverste på opsynsområdet. Under ham sorterede Over- og UnderT&K-betjente. Forståeligt nok optræder titlen Toldinspektør side om side med T. [A].

Told- og konsumtionsinspektør og toldskriver: se Toldinspektør.

Told- og konsumtionskasserer: Titlen, der kun fandtes i provinsen, indførtes ved

personalereformen 1790-97 som betegnelse for lederen af oppebørsel og regnskabsføring på steder, hvor begge væsener fandtes. Der var i 1810 40 T (inklusive kasserere i Fredericia og Nyborg, jvf. Strøm- ..., og dermed én færre end T&K-inspektører, idet Varde havde en sådan, men kun en Konsumtionskasserer; Toldkassereren boede i Hjerting). Titlen faldt bort med konsumtionen 1850, og samtidig ophørte også den delte ledelse de fleste steder, jvf. Toldforvalter. I modsætning til inspektøren havde T normalt ingen underordnede ud over dem, han selv ansatte privat. Han fik kun disses lønomkostninger godtgjort delvis, og de ansatte kendes kun undtagelsesvis. [A].

Told- og konsumtionskontrollør: Titlen forelå som en mulighed allerede ved statens overtagelse af konsumtionen 1779, nemlig i mindre byer, hvor Toldkontrolløren trådte i stedet for en nyansat Konsumtionskontrollør. I praksis er titlen imidlertid sjælden, men den optræder dog i Hof- og statskalenderen om kontrolløren i Korsør 1781-85 samt, i formen »T og betjent«, i Stubbekøbing 1787-93, Vordingborg 1788-91 og Fåborg 1792-93. Derefter faldt titlen væk indtil 22.5.1845, da den trådte i stedet for Overtold- og konsumtionsbetjent, men det varede kun til konsumtionens ophør 1850. I København havde alle kontrollører denne titel fra 1848 indtil konsumtionens ophævelse 1.4.1852, jvf. Kontrollør og overvisitør, Havnekontrollør og Portkontrollør. [B].

Told- og konsumtionskontrollør og betjent, se ovf.

Told- og konsumtions-oppebørselskontrollør: Ny titel fra 4.8.1845 på en embedsmand i Holstebro, som 13.7.1846 fik en kollega i Slipshavn (Nyborg toldsted), jvf. Toldoppebørselskontrollør. Titlen faldt bort 1850. [B].

Told- og konsumtionsoverbetjent, se Overtold- og k.betjent.

Told- og konsumtions-overopsynsassistent: Ny titel fra 22.7.1845, da der udnæv-

tes T ved Køge, Korsør og Nykøbing F toldkamre, og i de følgende år kom den flere steder i Østdanmark samt i Skagen. Titlen forsvandt 1851, og T blev udnævnt til enten Toldassistent eller Toldkontrollør. I de senere personalehåndbøger huskes titlen som Overtoldopsynsassistent. [C].

Told- og konsumtionsunderbetjent, se Untold- og k.betjent.

Told- og licentforvalter, se Amts- og toldforvalter.

Told- og strandinspektør, se Strandtoldinspektør.

Toldadministrator: Titlen er set anvendt om den private Tolder under forpagtningerne 1750-60. [P].

Toldaspirant, se Aspirant.

Toldassistent: Titlen indførtes 19.12.1845 i København som ny betegnelse for Untold- og konsumtionsbetjentene; man gik altså nu så vidt som til helt at udelade ordet »konsumtion«, skønt det varede nogle år endnu, inden den ophævedes. Efter ophøret i provinsen 1850 blev ændringen ved lønningsloven 11.3.1851 gjort landsdækkende, men forinden var titlen dog nået ud på enkelte provinstoldkamre, idet toldkalenderen 1847 opregner T i Vedbæk, Frederiksværk og (fra 30.1.1847) på Fanø samt en Assistent i Silkeborg, hvor man forberedte en »ambulant brænderi- og toldkontrol for Jylland syd for Limfjorden«. Det skal endvidere bemærkes, at der inden for det nuv. Danmarks grænser fandtes nogle Assisterter i Slesvig fra 1838 (jvf. Assistent samt Strandtoldassistent) og selv på et så lille provinstoldsted som Mariager ses en T ansat så tidligt som 1830. Titlen havde han vel fået, fordi han assisterede Strandtoldbetjenten ved Als, og 1841 kaldtes han Forseglingsbetjent. (Tilsvarende havde Strandtoldbetjenten i Gilleleje en Assistent samt en Edssvoren karl i 1841). Der var i tjenestefortegnelsen 21.5.1851 97 T i København og 275 på provinsens toldkamre; jvf. også UnderT&K-betjent. [C/IV].

I hertugdømmet, hvis underbetjente ikke

er kendt og heller ikke omfattet af lønningsloven, ses titlen T første gang i det supplement til Hof- og statskalenderen, der udkom 1851, efter at hertugdømmerne havde været udeladt et par år. Derefter er T i de sønderjyske byer medtaget indtil 1864. [C/IV].

Titlen har overlevet til nutiden, men rangerer nu højere end den gjorde i starten, hvor den var laveste trin for de statsansatte ved toldvæsenet. [13/(9)].

Toldbetjent: Indledningsvis mindes om, at ordet til langt op i 1800-tallet blev brugt bogstaveligt om alle, der tjente ved (eller betjente) toldvæsenet.

Omkring 1651 erstattedes titlen Toldskriver af T, men sideløbende og lige så ofte blev betegnelsen Visitør (eller Toldvisitør) brugt. Begge udtryk gik af brug i denne betydning i begyndelsen af 1700-tallet, da titlen Toldkontrollør vandt indpas, i hvert fald i de større byer. Der var herefter kun få egentlige T tilbage, da det menige mandskab ved toldvæsenet var meget fåtalligt; i Hof- og statskalenderen ses således blot 4 T i årene 1735-50, bl.a. »T ved Hals, som forseglar skibene, der går til Ålborg«. Andre T kan dog være rangeret så lavt, at de ikke kom med i kalenderen; især skal det erindres, at ordet kan optræde som synonym for Konsumtionsbetjent, og de var ikke med. I Dragør kaldtes det københavnske toldvæsens repræsentant T fra 1739 til 1750, men tjenesten lignede en provinstolders. Derimod var en T i København, som er med i kalenderen 1742-48, ganske almindelig Overvisitør, hvad også hans bestalling meddelte. Vedr. T ved Øresunds toldkammer, se Stempeltrykker, men også i årene 1765-74 var T ansat her. Desuden henvises til Strandtoldbetjent.

Efter forpagtningsårene 1750-60 kaldtes tolderens kollega i de mindre byer, hvor T endnu var gængs titel, stadigt tiere »Kontrollør og T«, men der var som i tiden forud enkelte T uden kontrollørtitel, f.eks. fra 1772 en »T ved Sønderport i Ribe«, jvf. Portner. Da sammenslutningen af told- og konsumtionsvæsenet indledtes 1790, var der 3 T i

kalenderen, og 1801 forsvandt den sidste af disse. Fra 1805 medtog man imidlertid en T på Bornholm, hvor toldbetjeningen var speciel. Han var den eneste i 1810 (jvf. dog Strandtoldbetjent) og i 1840, da omlægningen på Bornholm gav ham titlen Toldinspektionsassistent, se d. samt Toldoppebørselsbetjent. [B.C].

Stadigvæk må det forbehold dog indskræpes, at når kalenderen ikke længere oplyser om T, er det næppe ensbetydende med, at betegnelsen var gået helt af brug; de resterende betjente har blot været absolut underordnet. Det gælder i hvert fald i København, hvor Rorskarlene fik titlen tillagt samtidig med, at UnderT&K-betjentene i 1845 skiftede navn til Toldassistenter. Dermed opstod i øvrigt den inkonsekvens, at betjentene rangerede lavere end provinsens underbetjente, ligesom de inden for Københavns volde rangerede under assistenterne, mens det nede ved Landtoldgrænsen forholdt sig omvendt. Der var en (Patrulje)betjent højere rangeret end en (Patrulje)assistent! Efter lønningslovens gennemførelse 1851 vendte »Rors«-titlen tilbage i hovedstaden, dog i den »pæner« form Rorsbetjent. (Bemærk i øvrigt, at man i den personalefortegnelse af 20.5.1851, som opregnede de underbetjente i provinsen, der blev assistenter og dem, der afskedigedes, sløjfede forleddet og nøjedes med at skrive fhv Toldbetjent eller fhv Konsumtionsbetjent. Det kunne man egentlig ikke tillade sig, den københavnske praksis taget i betragtning. [D].

Titlen T vendte tilbage i 1919, da de fhv Rorsbetjente m.fl. ved lønningsloven af 12.9. dette år blev tillagt betegnelsen, der i så mange år havde været ude af officiel brug - men altså senest benyttet om selvsamme personalegruppe, hvad næppe nogen anede. Ved samme lejlighed genindførtes også titlen Overtoldbetjent. [(16)].

Toldbetjent og visitør: Titlen benyttedes i en overgangsperiode, indtil betegnelsen Toldkontrollør vandt indpas i beg. af 1700-tallet. [A].

Derefter blev den hyppigt brugt om Visitører (jvf. d.), enten i denne form eller omvendt, Visitør og toldbetjent. Den første i Hof- og statskalenderen var placeret i Svendborg 1740, og han havde kolleger i Korsør, Rudkøbing og Skagen, da de forsvandt på grund af forpagtningen 1750. De vendte tilbage 1761, og ligesom før den ufrivillige pause kan der findes belæg for, at T brugtes såvel om Toldkontrollører som egentlige strandopsynsmænd. I 1790 var kun 2 T tilbage, og 1797 var sidste mand borte. [B].

Toldbetjentaspirant: Betegnelsen brugtes efter den - i denne fortegnelse - nyeste lønningslovs gennemførelse 31.3.1931. I 1932 opregner personalehåndbogen 6 T. [+].

Toldbodarbejder: Titlen på denne Arbejdsmand er først og kun set i C.S. 29.7.1911, da vedkommende bliver Opsynsmand.

Toldbodbetjent: Uofficiel, ældre betegnelse for Toldbetjente og, formodentlig oftest, Konsumtionsbetjente, hvis konsumtionsboder mange steder kaldtes toldboder. [C].

Toldbodbud, se Loopor.

Toldbodopsynsmand, se Opsynsmand.

Toldbodskommandant: Trods titlen var T en københavnsk officer uden tilknytning til toldvæsenet.

Toldbodvagt, se Toldvagt.

Toldbodtjener: Titel ved Øresunds toldkammer o. 1670, formentlig brugt om den samme, som kaldes Loopor.

Toldbodvægter, se Vægter.

Tolldirektør, se Direktør (for Øresunds toldkammer).

Toldelev: En egentlig Elevklasse i toldvæsenet opstod først med lønningsloven 12.9.1919, da begyndergruppen af Toldmedhjælpere deltes i to klasser. Betegnelsen T var enerådende indtil 1932, idet det må være en lapsus, når personalehåndbogen 1926 kalder en T i Fåborg for Elev. Dog opregner 1932-årgangen blandt personalet uden for lønklasserne (s. 148ff) T under fællesbetegnelsen Elev, men ingen af disse kaldes i toldstedsfortegnelsen for kontorelev. Dis-

se ankom først i nyeste tid. Jvf. også Elev. [ ].

Tolder: Titlen, der kendtes før 1632, brugtes overalt i landet om den (reelle) leder af toldkamrene, men antallet formindskedes gradvist i årenes løb. Ved Øresunds toldkammer var i 1640'erne ansat 2 T, hvoraf den ene i 1664 fik titel af Tolddirektør eller Direktør over Øresunds toldkammer, og 1695 synes embedet som T helt ophørt. Samtidig gik titlen af brug i København, som nu fik en Told- og konsumtionsinspektør (jvf. Toldinspektør), men toldstedet havde dog fortsat en T på lønningslisten, nemlig embedsmanden i Dragør. Han blev dog (i Hof- og statskalenderen) degraderet til Toldbetjent (se d.) i 1739; andetsteds hedder det, at han havde haft denne titel siden 1696. T vedblev i forpagtningsårene 1750-60 i Ribe stift (dog kun 1750-51), på Bornholm og på List og Amrum, som hørte under kongeriget. Efter 1779 blev de fleste T forsynet med titlen »T og konsumtionskasserer« eller »T og konsumtionsforvalter«, og i 1790 var der kun 11 T tilbage. Dernæst indskrænkedes antallet på grund af personaleformen til ca. 5 T. Heraf afgik 1804 T i Rønne (se Toldinspektør), og inden 1810 var tallet reduceret til 3. I hertugdømmet, der ligesom Bornholm ikke havde et konsumtionsvæsen, hed T fra ældre tid Toldforvaltere, se Amts- og toldforvalter. [A].

Som officiel titel forsvandt betegnelsen T fuldstændig 22.5.1845, da de 4 tilbageværende (på Anholt, Læsø, Samsø og i Bandholm) fik titelændring til T.forvalter. (En 5., T i Rørvig var netop død, og pladsen blev ikke igen besat). Siden da har man altså kunnet kalde enhver i toldvæsenet for »tolder« uden dermed at bekymre sig om hans placering i hierarkiet.

Tolder og konsumtionsforvalter: Titlen brugtes fra 1779 til personalereformen i mindre byer om toldere, der varetog såvel opkrævning som opsyn ved konsumtionsvæsenet. I 1790 var der 15 T, men i 1798 kun én, nemlig i Mariager (jvf. Zise 1993:2). Eftersom titlen var blevet så sjælden, fik Hof- og statskalenderen den galt i halsen i

1801 og skrev Told- og konsumtionsforvalter. Den titel fandtes ganske vist ikke endnu, men lød mere rigtig på en tid, hvor inspektører og kasserere brugte forleddet Told- og konsumtions-. Mariager fik sine i 1810, og dermed forsvandt såvel T som den misforståede titel indtil 1841. [A].

Tolder og konsumtionskasserer: Titlen brugtes fra 1779 til personalereformen i de større byer, hvor der var ansat en K-inspektør som opsynshavende. I 1790 var der 21 T, og i 1798 var titlen udgået. [A].

Tolder og strandinspektør, se Strandinspektør.

Tolder og toldbetjent: Titelkombinationen er kun set på det lille toldsted Samsø ca. 1736-49. Efter forpagtningsårene fik Samsø såvel en Tolder som en Toldkontrollør. [A].

Tolder ved okse- og hestetolden, se Kontrollør ved do.

Tolder ved strømtolden, se Strømtoldinspektør.

Toldforpagter: Toldforpagtingernes historie forud for 1691 er ikke nærmere kendt, men selv om det især var accisen, der forpagtedes bort, var T kendt både før og efter 1632 (jvf. ordinansens § 6).

Mens kun Eskildsen, Lassen og Kruse under forpagtningerne 1691-96 havde titlen (eller kunne betegnes) T, var der overalt i provinsen toldforpagtere 1750-60. De havde ikke som sådanne nogen formel ansættelse i toldetaten, men de fleste kan identificeres i Hof- og statskalenderen (se Vejledningen). Derefter (ved resolution af 4.8.1760 og fra 1.1.1761) ophørte al bortforpagtning af toldindtægterne.

Heller ikke hertugdømmets forpagtningshistorie er nærmere kendt, men bortset fra Tønder, som først kom med i 1746, har kalenderen statsansatte toldembedsmænd i de sønderjyske byer fra starten i 1734, jvf. Amts- og toldforvalter. (Tønders eventuelle forpagtere 1734-45 er ikke nævnt i kalenderen). [A,P].

Toldforvalter: Titlen ses tidligt (1650-90) anvendt om embeder på forskelligt niveau, fra en forkortet form af Generaltoldforvalter og Provinstoldforvalter (se d.) til en forlænget af ordet Tolder (f.eks. i København 1651 og 1689 og Assens 1670). I perioden 1750-60 kunne nogle forpagtere finde på at kalde deres privat ansatte toldere for T, og derefter fandtes titlen kun i Dragør 1816-49 (dog hyppigt i formen Strandtoldforvalter), på Christiansø fra 1841 samt (i det nuv. Danmark) i hertugdømmet Slesvig, se Amts- og t. [A,P].

Titlen blev igen taget i brug 22.5.1845, da 4 Toldere på steder uden konsumtionsvæsen fik denne betegnelse. Efter konsumtionens bortfald 1850 fik efterhånden de fleste små og større byer en T som leder i stedet for de hidtidige, inspektør og kasserer (jvf. Zise 1994:1). Pudsigt nok fik netop 2 af de 4 T fra 1845 ved samme lejlighed (lønningsloven 11.3.1851) titelforandring til Toldoppebørselskontrollør, dog med tilføjelsen »med vedblivende prædikat af T«. I tjenestefortegnelsen 21.5.1851 var antallet af T, alle i provinsen, 23. [A/II].

I København ansattes en særlig »T ved postgodsklareringen« 29.6.1889 (1919 T ved postgodsforvaltningen og senere Toldgodsforvalter ved postgodstoldforvaltningen), 10.9.1898 fulgte en T i kalkbrænderiernes distrikt og straks efter to T på hhv Frederiksberg og Nørrebro. Femte T ansattes i Hellerup (Tuborg) 21.8.1916, den sjette ved Sydhavnen 13.5.1925 og den syvende og sidste før 1932 ved Københavns lufthavns toldforvaltning 18.4.1930. [22-18+16/(3)-(6) (afhængigt af tjenestested)].

Toldfuldmægtig: Brugt som formel, men formodentlig uofficiel betegnelse fra ældre tid (jvf. Fuldmægtig), og overgangen til officiel titel er glidende. Generaltoldkammeret kunne f.eks. i 1824 udnævne en T, som havde været 7 år på toldkontoret i Vejle, til overbetjent i Næstved, og anerkendte dermed tit-

len, skønt vedkommende havde været privat ansat medhjælp. Helt officielt brugtes titlen ved udnævnelser fra 1830'erne, men i uniformsreglementet 1845 anerkendtes kun tilstedeværelsen af 2 T, i Foldingbro og på Fanø. Begge udgik ved lønningsloven 11.3.1851. I en tilføjelse til uniformsreglementet 1846 blev det tilladt »de private Fuldmægtige på told- og konsumtionskontorerne« at anlægge samme uniform som betjentene i 1. klasse. Fra 1855 blev det stadig mere almindeligt, at en fhv T udnævntes til Toldassistent, men endnu 29.11.1879 ses det indskærpet, at de »private Toldkontorister og Toldfuldmægtige« skal have dansk indfødsret for at kunne blive forfremmet. [D.P].

Om den begyndende anerkendelse af kontorpersonalet og herunder T o. 1900 henvises til Kontorbetjent. Tituleringerne i disse år er meget vekslende; i 1905 træffes T hyppigt i personalehåndbogen, men 1908 kaldes alle Toldmedhjælper. Ved cirkulære 22.5.1914 oprettedes 10 nye stillinger som T, som dog tituleredes Fuldmægtig (i 16. lønningsklasse) ved ansættelsen 29.5., og i 1919 udgik de alle, på nær 3 i Overtoldinspektoraterne. Titlen T var derefter borte fra toldetaten (i realiteten siden 1908), indtil 1980.

Toldfunktionær, se Funktionær.

Toldgodsforvalter, se Toldforvalter.

Toldgrænsekorpsset: Vedrørende T henvises til Aage E. Hansens afsnit i hans og Ingeborg Cock-Clausens Uniformsbog, s. 285ff.

Toldinspektionsassistent: Ny titel fra 1841, alene tildelt den fhv Toldbetjent i Rønne. Efter hans afsked 1850 ophørte brugen af titlen. Jvf. Assistent og Inspektionsassistent. [B].

Toldinspektør: Titlen T ses anvendt om Provinsialtoldforvalter Langemack, da han 4.4.1653 blev T i Sjælland, men allerede 1655 blev han Toldforvalter på Sjælland og i Jylland. T (og Generaltoldinspektør m.v.) brugtes igen om Toldforpagter Edvard Kruse (1692-96), men egentlig T var først Hans

Jacob Søbøtke fra 1696, idet han vel på papiret var forpagter, men reelt ansat inspektør over det københavnske toldvæsen. Denne stilling opretholdtes gennem hele 1700-tallet, og den omfattede tillige det øvrige Danmark for så vidt, som københavnske T kunne sendes på inspektionsrejser i provinsen. Allerede 1734, da Hof- og statskalenderen begyndte - og i øvrigt konsekvent brugte formen Told- og konsumtionsinspektør - var der 2 T og i perioder 3 eller 4, hvoraf den 4. dog i perioden 1784-95 tillige var Toldskriver. Med instruktionen 26.8.1797 blev antallet fastsat til 3: en 1. T for opsyn uden for toldboden, en 2. T for opsyn på toldboden indendørs og en 3. for opsyn på toldbodpladsen og i pakhusene. Alligevel kunne man i perioder i 1820'erne og derefter se 4 eller 5 T, men normalt var de overskydende »Konstituerede« eller »Surnummerære«. Først 25.5.1848 fandt man det hensigtsmæssigst at lægge toldstedets ledelse hos en enkelt, den nyudnævnte Overtoldinspektør for København, og lade 3 »menige« T være underlagt ham. [A].

Ved siden af T for København blev 1696 ansat nogle T for landsdelene, men de forsvandt hurtigt for en kort tid efter 1701 at blive afløst af T for enkelte byer (således var senere postmester Bless i Odense T for Nyborg, Kerteminde og Odense). I 1703 fik Tobakstoldforpagterne Peaumeau & Choppis titel af T (i Danmark). Ved Ålborg toldkammer ansattes endvidere en T i 1739 og i Randers én for byen og Mariager fjord i 1744, men posterne blev inddraget hhv 1745 og 1749. Derefter kan man støde på privat ansatte T i provinsen i forpagtningsårene 1750-60. [A.P].

Endelig fandtes der fra 1679 til 1857 én (og 1754-1828 to) T på Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3 med indehavere 1720-1777), og i øvrigt kan titlen træffes andre steder, f.eks. ved Landtoldgrænsen 1668. En særordning gjaldt på Bornholm, hvor man 3.11.1784 oprettede en (delvis overordnet)

stilling som T, altså ud over tjenesten som Tolder i Rønne. Da denne 20 år senere blev ledig, kaldte man i stedet den nye mand (udnævnt 9.5.1804) for T for Bornholm. Det bornholmske toldinspektorat ophørte så sent som 29.9.1928, mens T-titlen, som 1797 blev tillagt Tolderen i Bandholm, igen afskaffedes allerede 1825. [A].

Efter konsumtionens ophør 1850 trådte titlen i stedet for den gamle, Told- og Konsumtionsinspektør, og pr 21.5.1851 var der i alt 3 T i København og 22 i provinsen. [II]. Ret snart reduceredes imidlertid antallet af T, da man gik over til at ansætte Toldforvaltere overalt uden for de 6 største provinsbyer (jvf. Zise 1994:1). Ved samme tid gik man den modsatte vej i hertugdømmet, hvor Åbenrå og Haderslev nu fik de første T syd for den nedlagte Landtoldgrænse. I København blev der foruden de 3 T ansat en T ved Københavns frihavn 2.8.1894, i god tid før åbningen 1. november. 5.4.1910 ansattes en T i det københavnske overtoldinspektorat, sstd. 26.5.1919 en Vicetoldinspektør og efter hans forfremmelse til T (8.5.1931) en 2. T 29.9.1931. Også de to øvrige overtoldinspektorer fik i 1931 hver deres T efter i 10 år at have haft Vice-t, og 1932 fandtes derfor 4 T i disse samt 10 i lokalforvaltningen. [22+20/(3)-(4)].

Toldinspektør ved stranddistriktet ...., se Strandtoldinspektør.

Toldkammererer, se Toldkammererer.

Toldkarl: I lønningsloven 11.3.1851 er på flere større toldsteder optaget nogle underordnede, som blot kaldes karle - også kendt som Edssvorne karle - eller Rorskarle. Der var næppe nogen større forskel mellem dem: de gjorde alle efter ledelsens forgodtbefindende tjeneste som Pakhuskarle, Rorskarle osv, og havde gjort det i en årrække. Kun 46 af i alt 85 T (dvs det normerede antal ved kongerigets toldsteder) er nævnt ved navn 20.5.1851, og de er almindeligvis svære at efterspore uden for arkivernes konduitelister

m.v. Da personalehåndbogen fra 1896 begyndte at medtage personale uden for lønningsklasserne, var titlen gået af brug, idet det må være en trykfejl, når 1905-udgaven kalder en Rorsbetjent i Randers for T; det var han begyndt som i 1887, men allerede 1896 var han Rorsbetjent. Andre T fik titelændring til Toldmedhjælper. (Se også Patruljeassistent og Toldofficiant). [D/V].

Toldkasserer: Titlen var forholdsvis sjælden før konsumtionens bortfald 1850 (da den trådte i stedet for Told- og konsumtionskasserer), idet den kun og fra 1797 fandtes i Rønne (Bornholm toldsted), Bandholm (indtil 1825, da inspektør- og kasserertjenesterne igen samledes i et embede som Tolder), Hjørring (dvs Varde toldsted, hvor man var nødsaget til at have en konsumtionskasse i byen og en toldkasse ved havnen), samt i Foldingbro og Gredstedbro fra 1820, se Broman. Syd for Landtoldgrænsen, som også faldt bort i 1850, forandredes Toldforvalterledelsen i Åbenrå og Haderslev straks, og disse byer fik dermed landsdelens første T. [A].

Derefter voksede antallet til 15 i tjenestefortegnelsen 21.5.1851 for hurtigt igen at dale, da man samlede inspektør- og kassererembederne i en Toldforvalters hånd, og til sidst var kun 6 store provinsbyer bemanded med en T. [II]. København fik en enkelt T 28.9.1870 i stedet for den fhv Toldskriver, og han var ene om titlen her indtil 21.8.1916, da de tidligere Oppebørselskontrollører og Havne-o fik titelforandring. Da også Kreditoplagskassereren blev T 25.10.1919, nåede man et antal af 10 T i København, og 8.5.1931 udnævntes så den 11. og sidste i den her behandlede periode, da Kontoret for opkrævning af tillægsafgift m.v. fik en T. I hele landet var der derfor 17 personer med denne titel i 1932. Jvf. desuden Kasserer. [22-21/(4)-(5)].

Toldklarerer: Titel, brugt om private erhvervsdrivende, navnlig i de større byer med frilagre efter 1900. T og lignende med

fuldmagt til »besørgelse af forretninger ved toldvæsenet« skulle ifølge firmaloven af 23.1.1862 anmeldes for øvrigheden (købstadens magistrat), og efter loven af 1.3.1889 om handelsregistre m.v. formentlig optages i dette.

Toldklaringsbetjent: Ved nyordningen af Bornholms toldvæsen 5.12.1840 (fra 1841) opfandt man denne titel til en underbetjent i Gudhjem, som havde bemyndigelse til at klarere skibe i indenrigsfart under overopsyn af Toldkontrolløren i Svaneke. En udnævnelse ses først 30.3.1841, og 1851 ændredes titlen til Toldassistent. [C]. Titlen Klareringsbetjent ses tillige brugt om en (anonym) betjent i Fakse (Præstø toldkammer) i toldkalenderen 1847, formodentlig den samme, som i 1851 kaldes karl. [D].

Toldkantorist, se Kontorbetjent.

Toldkontrollør: I den klassiske toldledelse indtil personalereformen var kontrolløren tolderens sideordnede embedsmand, identisk med den Toldskriver, der indførtes 1632 (siden »Visitør« og »Toldbetjent«). Titlen - hyppigst i den korte form Kontrollør - kom dog først efterhånden i brug; i bestallingerne i anledning af forpagtningens ophør 1.1.1696 brugtes den kun officielt i Århus, Randers, Kolding, Fredericia, Ålborg, Assens og Helsingør; men i de første årtier af 1700-tallet vandt den nye betegnelse indpas de fleste steder. Selv i København ses titlen sjældent brugt før da (dog nævnes en Kontrollør og toldbetjent 1670). Her havde T i øvrigt den særstilling, at han kun udførte kontrol mod de 2 Toldskrivere og Konsumtionsskriveren, mens alle opsynsfunktioner var overdraget Toldinspektøren og hans underordnede. Se også Kontrollører i kontorerne samt nedenfor.

I provinsens forpagtningstid 1750-60 var T afskaffet (pensioneret), mens Tolderen normalt blev Kontrollør mod forpagterne (se d.). Toldforpagterne kunne dog selv lønne en (privat) T med samme opgaver som den mid-

lertidigt suspenderede kgl. T. Se også Kontrollør ved okse- og hestetolden.

Efter forpagtningens afskaffelse blev den nævnte praksis stadig mere almindelig: at skrive »Kontrollør og toldbetjent«, og nu kom også formen »Kontrollør og visitør« til (se d.). Efter 1779 kunne T-titlen få nyt appendiks i form af en stillingsbetegnelse ved konsumtionen, og i 1790 ses f.eks. 16 T, 1 Kontrollør, 19 Kontrollør og toldbetjent, 4 T og konsumtionsbetjent, 2 Told- og konsumtionskontrollør og betjent, 2 T og visitør, 2 Kontrollør og visitør, 1 Toldbetjent og kontrollør (samt havne- og broinspektør), 1 Kontrollør og inspektør ved strømtolden i Store Bælt, samt endelig en så besynderlig kombination som »Kontrollør og undertoldbetjent«! (Dertil kom så nogle titler af samme type, som alene brugtes ved konsumtionen. Det bemærkes i øvrigt, at kalenderen af samme grund - statsovertagelsen af konsumtionen - nu skriver Toldkontrollør, hvor man tidligere nøjedes med Kontrollør. Som det fremgår af ovenstående var der i 1790 kun én uspecificeret kontrollør tilbage).

Med mindst ti forskellige titler på stort set samme embede, kan det ikke forbavse, at man ved personalereformen 1790-97 (eller lidt inde i forløbet) ønskede titlen formelt afskaffet, men dens indehavere, der nu hed OverT&K-betjente, fortsatte med at bruge den. Man gav heller ikke mere slip på betegnelsen, end at der stadig udnævntes nogle »Kontrollører samt Told- og konsumtions-overbetjente« (Helsingør), og ved Bandholm, Samsø, Rørvig og Varde (Fanø) toldsteder ses endda den fulde titel Toldkontrollør brugt frem til 1850. Desuden indførtes den på Bornholm ved omlægningen 1840, 9.10.1845 fik chefen på Toldvagtskibet i Agger kanal titlen T (indtil skibet blev inddraget 27.3.1865), og i 1847 kaldtes lederen af den nyorettede »ambulante brænderi- og toldkontrol for Jylland syd for Limfjorden« med hjemsted i Silkeborg for T. I København

bestod kontrollørtitlen, men nu delt i flere embeder med forleddene Havne- og Port-, og ved Landtoldgrænsen fandtes 1-2 T indtil kort efter 1820, da titlen ændredes til Grænsekontrollør, se Bromand. I hertugdømmet fortsatte de under »Kontrollør og visitør« nævnte 3 variationer uændret til 1851, hvorefter den rene form, Toldkontrollør, vandt indpas. Almindelig blev titlen igen i kraft af konsumtionens bortfald 1850 og 1852 (se T&K-kontrollør). Foruden de 21 kontrollører i København, som egentlig ikke kunne sløjfe K'et endnu, var der 21.5.1851 32 T i kongeriget. [A-B/III].

Brugen af denne titel er derefter uden større ændringer fortsat til nutiden. Dog bør det nævnes, at man 1.10.1919 tildelte et antal kontorfuldmægtige titlen (se Kontorbetjent), hvorved T altså anvendtes om såvel en toldsom en kontorfaglig gruppe. Der var dog i 1933 kun 6 (af i alt 76 T) »uden for opsynet«. [19-18+16/(6)].

Toldkammerer: Ny titel fra 1684 på de fhv Toldskrivere ved Øresunds toldkammer, også skrevet Toldkammerer, Kæmmer(er), Kammerer(er) eller Toldkammer(er) (se Zise 1979:3 med indehavere 1707-1770). Antallet vekslede mellem 3 og (det normale) 4, var fra 1775 5 og nåede i 1830'erne op på 7 (4 faste og 3 »Surnummerære«). Der var 4 tilbage, da embedet blev nedlagt 1857. [A/II].

Toldlæge: Ifølge toldkalenderen 1847 var der ved Københavns toldkammer en overlæge Stützer på lønningslisten dette år. Han er ikke medtaget i Hof- og statskalenderen eller i lønningsloven 11.3.1851.

Toldmedhjælper: Betegnelsen Medhjælper - en følge af lønningsloven 2.7.1870, jvf. Vejledningens afsnit II - er første gang brugt officielt om en fhv Toldfuldmægtig i Korsør, som blev T i Odense 4.7.1871 og som udnævntes til Toldassistent 24.5.1872. I løbet af de følgende år blev det at starte som T den

normale måde for det privatansatte kontorpersonale at få ansættelse i toldvæsenet (se Kontorbetjent). Da T stod uden for lønningsklasserne, foreligger der kun få trykte oplysninger om deres arbejde, ansættelsesforhold m.v., men de privat udgivne anciennitetslister for provinsens kontorpersonale er dog til stor hjælp. Af dem fremgår det bl.a., at kontorfolkene blev »ansat i toldopsynet som T«. Hvis og når en T opnåede ansættelse i 4. lønningsklasse eller derover, blev tidspunktet for ansættelsen som T normalt medtaget i personalehåndbogens biografiske del (dog først efter 1893), men næppe alle T blev i etaten. 1896-årgangen medtog for første gang personalet i 5. lønningsklasse (ganske vist ikke i biografiene, men under toldstederne samt i en særskilt liste over »de kontoruddannede T«, hvor dog ikke alle ansatte T er med). Den blev også den sidste med denne type T, idet alle tilbageværende uddannede 29.3.1899 forfremmedes til Toldassistent. Kun 5 T uden denne uddannelse - dvs med en fortid som Toldkontorist eller Toldfuldmægtig - overlevede i personalehåndbogen 1899 (kaldt Medhjælper), og af disse fik de 4, som endnu var i live, titelforandring til Toldofficiant med lønningsloven af 27.5.1908.

Samtidig vendte T-titlen igen tilbage, og nu betegnede den (igen i formen Medhjælper) begyndelsestrinet for en ansat i toldvæsenet, altså ligesom den i realiteten hele tiden havde gjort, men nu anvendt specifikt om kontorpersonale. (Bemærk i øvrigt, at man trods kvindernes fremmarch aldrig fandt på at bruge titlen Toldmedhjælperse. Dog med den ene undtagelse, at Emilie Hummet 1.10.1884 blev ansat som første og eneste kontormedhjælper i kortstemplingskontoret i København med titlen »Medhjælperse«. Da hun, så vidt det kan ses, forlod toldvæsenet i 1888, forsvandt også titlen). Lønningsloven af 12.9.1919 delte T i to klasser, Elever og T,

skønt ideen om at lade de første fire år af tjenestetiden bestå af en elevtid (med afsluttede fageksamen) var noget ældre; jvf. cirkulære 11.5.1910 (C.S. 4/1910). I elevtiden oppebar man en lavere løn end den for 10. lønningsklasse normerede, og først »efter bestået fagprøve og fulde 3 års elevtid« blev eleverne ansat som tjenestemænd i 10. lønningsklasse (med betegnelsen Medhjælper). T og Toldelever indgik begge under fællesbetegnelsen Toldaspirant efter 1931, men dog således, at de er opført under hver sin titel. [V/12/(+)].

Toldofficial: Titlen er alene set brugt om en embedsmand i Christiansfeldt efter 1850. [B].

Toldofficiant: Ordet benyttedes ofte i 1600-tallets toldruller som fællesbetegnelse for alle ansatte, ligesom det endnu - eller igen - optræder i denne betydning o. 1850; jvf. Toldbetjent.

Efter 1851, da lønningsloven indførte klassesdelingen, synes betydningen at være blevet indsnævret noget, hvilket demonstreres af den ofte benyttede betegnelse, »Officiant af 5. klasse«, om konstituerede Toldassistenter, Kontorbetjente, Aspiranter, Toldkarle, Rorskarle og Pakhuskarle, etc. Allerede da var man imidlertid begyndt at bruge titlen i mere specifik betydning, uden at det dog ses, hvad den præcist betegnede. Således hedder det om 9 personer, der er biograferede i personalehåndbogen 1871, at de var begyndt som T - en af dem allerede før 1832 - og 1878 optræder T side om side med Aspiranter og Toldmedhjælpere. I 1896 er kun 4 T medtaget i personalehåndbogen som »nuværende« (nemlig toldvæsenets repræsentanter i hhv Ringsted, Vodrup (på Ærø), Roborghus (under Esbjerg) og Skanderborg-Silkeborg), når man ser bort fra 12 T ved grænsen. Antallet i den første kategori var faldet til 3 i 1919 (i København, Skanderborg og Middelfart), og de fik da titelændring til Overtoldbe-

tjent. T-gruppen ved grænsen voksede svagt, og også for den betød lønningsloven 12.9.1919 ophør af den ældre titel. En del af dem, som kun blev Toldbetjente, fik dog Overtoldbetjenttitlen 1.5.1921, da de var flyttet til den nye grænse. [V/1].

Toldoppebørselsbetjent: Titlen kendes for så vidt i hertugdømmet fra før 1734 til 1736 (se Amts- og toldforvalter) og igen fra 1751, forstået således, at da man i 1801 begyndte at udgive Hof- og statskalenderen på dansk, oversatte man den tyske betegnelse »Zolleinnehmer« til T. Kort efter nedlagdes stillingen, der kun fandtes i Toldsted under Åbenrå toldkammer, idet hverken titlen eller Toldsted optræder i kalenderens afdeling for hertugdømmet efter 1804. Men altså dog i ganske mange år efter, at toldstedet var nedlagt, hvilket skete 1790 (jvf Trap 26, 907 m.fl. steder, hvor man konsekvent taler om »Tolderne« i Toldsted, skønt f.eks. den næstsidste betegnes Zolleinnehmer i troskabseden 1781). [B].

Titlen genindførtes - nu på originalt dansk - allerede 26.7.1805 i Neksø, da byen fik et toldkammer med regnskabsføring og oppebørsel. Da pengene imidlertid skulle passere Rønne toldkammer, før de havnede i statskassen, lignede Neksøsystemet ikke noget andet i landet, og bemandingen måtte derfor blive speciel. Mens han på dette tidspunkt havde haft en opsynsbetjent under sig, blev nyordningen på Bornholm 5.12.1840 (fra 1841) organiseret således, at der i Neksø og Svaneke ansattes Toldkontrollører til overopsynet med oppebørselsbetjente under sig; i begge tilfælde byskriveren. I Hasle var Toldkontrolløren oppebørselsbetjent. Allerede 1850 fik denne sidste titlen Toldoppebørselskontrollør, og sådanne rykkede året efter ind i Rønne, Neksø, Svaneke og Allinge, de tre sidste fra kontrollørstillinger sstd. [B].

Toldoppebørselskontrollør: Titlen ses først anvendt i Rørvig 2.12.1845 om den

mand, der ansattes i den fhv Tolders sted. Derefter kom der en T i Hjerting 15.1.1847 og sidst samme år bl.a. en i Snoghøj (under grænsetoldvæsenet til 1850; toldstedet blev oprettet 1843 og nedlagt 1864, men lederen kaldtes indtil 1847 Strandtoldtollør), samt fra 1.12.1849 i Dragør og Kastrup og 1850 4 på Bornholm. Desuden er i Hof- og statskallenderen fra 1846 optaget 4 T i hertugdømmet, alle under Tønder toldkammer. Jvf. også Told- og Konsumtions-oppebørselskontrollør. [B].

Efter lønningsloven 11.3.1851 var antallet af T i Danmark (ekskl. Slesvig) øget til 34, idet de på mange mindre toldsteder trådte i stedet for en (højere lønnet) Toldkasserer. I takt med ansættelserne af Toldforvaltere reduceredes antallet af T og var 1880 godt og vel halveret. Efter en runde 21.8.1916, hvor de 4 T, som samtidig var toldstedsledere (i Fakse, Marstal, Nysted og Struer) fik titelændring til Toldforvalter, var der kun 6 T tilbage; alle på Bornholm, hvor titlen Toldoppebørselsbetjent først blev introduceret. De fik med lønningsloven 12.9.1919 den nye titel Toldkontrollør, men i modsætning til de fleste andre, hvis stillingsbetegnelse blev ændret ved den lejlighed, fik de ikke ny bestalling med titlen. Se også Oppebørselskontrollør ... [III/19-18+16].

Toldopsynsassistent: Titlen ses alene brugt om 2 bedre lønnede opsynsmænd på Samsø fra ca. 1845; indtil da havde de heddet Toldopsynsbetjente. De fik 21.7.1851 titlen ændret til Toldassistent. [C].

Toldopsynsbetjent: Titlen er set anvendt uofficielt om Visitør og Strandtoldbetjent i 1700-tallet, og den er også brugt i forordningen 1797 (f.eks. §195) samt i de to efterfølgende instruktioner som almindelig betegnelse for en opsynshavende toldbetjent. I 1800-tallets første halvdel fandtes nogle få T i provinsen med samme eller evt. lidt højere lønning end underbetjente, f.eks. 2 fra 1839 på Samsø, hvor de erstattede den fhv Toldkon-

trollør. Endnu i 1858 kaldte generaltolddirektoratet en mand i Allinge, som ved lønningsloven havde fået titlen Toldkarl, for T, men hans status var altså nu en anden. [C-D/V].

Toldopsynsmand: Titlen set omtalt som værende i brug allerede 1640 (i Fåborg) og siden synonymt med Strandtoldbetjent. Mere officielt anvendtes den i lønningsreglementet 11.3.1851 om 3 betjente i København og kort efter i provinsen. Se også Opsynsmand, som er den fremherskende betegnelse for nyere T, indtil den fulde titel igen vinder indpas kort efter år 1900. [C?/V].

T efter dette tidspunkt er, som allerede nævnt under Opsynsmand, en ret talrig skare af folk, der som regel havde andet erhverv (f.eks. som fisker etc.) ved siden af opsynstjenesten for toldvæsenet. Personalehåndbogen vedbliver trofast med at opgive deres navne perioden ud, men de opnår ikke inden for den her behandlede tidsramme (til 1932) at få deres fødselsdag, ansættelsestidspunkt eller andet erhverv nævnt. Nok var de mange (1902: 43, 1911: 100 og 1932: ca. 175), men det havde vel ikke været helt uoverkommeligt for bogens redaktør at få dem med. Selv Midlertidige, løse kontorarbejdere blev i 1932 nævnt med fødselsdag og anciennitetsår. Man bliver imidlertid nødt til at affinde sig med, at man i de trykte kilder sjældent vil kunne finde mere end en bekræftelse af, at en fisker, der skulle have været »ansat i toldvæsenet«, også var det nogle udvalgte år. Se i øvrigt Vejledningens afsnit V. [+].

Toldpakhusarbejder: Ny titel fra 1.10.1925 på de fhv Frilager- og Pakhusarbejdere. [(16)].

Toldpakhusarbejderaspirant: Titlen indførtes med lønningsloven 31.3.1931 og kom i brug fra 1.7. samme år. Der var ifølge personalehåndbogen 4 i København og 1 i Ålborg 1932. [+].

Toldpakhusformand: Titlen på de fhv Pakhusformænd, indført med lønningsloven

af 12.9.1919. Den opregner 5 af 1. grad og 11 af 2. grad. I 1932 var antallet vokset til hhv 8 og 27, og man havde derfor måttet indføre en endnu finere titel, nemlig Toldpakhusmester. [(13)-(14)].

Toldpakhusmester: Titel indført med lønningsloven 31.3.1931, og 7.5. samme år udnævntes 3 Toldpakhusformænd hertil. [(12)].

Toldrider: Uofficiel betegnelse for Strandrider.

Toldrorkarl: Titel, benyttet uofficielt om Rorsbetjent.

Toldrorsbetjent: Betegnelsen brugtes, da Rorsbetjentene i København organiserede sig i 1893 og igen ved dannelsen af Toldrorsbetjentforeningen i provinsen 1904, men officielt tituleredes medlemmerne Rorsbetjente indtil 1911, da C.S. betegner dem T, og selv herefter var T kun »halvofficiel« titel, idet f.eks. personalehåndbogen fortsat kalder dem Rorsbetjente. Ved lønningsloven 1919 fik de titlen Toldbetjent. Også her kendes Reserve-toldrorsbetjente (jvf. Rorsbetjent; en Reserve-t forfremmes til T 1912), men fra ca. 1915 anvendes oftere betegnelsen Fungerende T.

Toldskrifer: Titlen havde været i almindelig brug allerede før, Christian 4. i ordinansen 1632 navngav toldrens kollega, den senere Toldkontrollør, således. Da ordinansen 14.5.1651 lagde op til en forøgelse af antallet af byer, hvor bemandingen skulle være to, benyttedes imidlertid titlen Toldbetjent, men allerede 17. juni samme år kaldtes han Visitør (se d.). Ordet Skrifer (men næppe Toldskrifer) brugtes derefter synonymt med sekretær eller kontorist om Tolderens privat ansatte kontormedhjælp. [B-P].

Titlen overlevede dog om de ansvarlige for hhv udenlandske og indenlandske toldkontor på Københavns toldbod, hvor den ses anvendt fra 1670. Der var normalt en T på hvert kontor, men i perioden 1784-95 blev det ene dog passet af en Toldinspektør, selv om man ved udnævnelsen erkendte, at han

derved blev »subordineret« sig selv. Efter afsked 6.7.1864 samledes embederne hos én T, som med lønningsloven 2.7.1870 (i praksis 28.9.1870) fik titlen ændret til Toldkasse- rer. [A/II]. På Øresunds toldkammer blev titlen på de 4 derværende T allerede 1684 ændret til Toldkammererer eller blot Kæmmere- rer (også skrevet Kammererer).

Toldvagt: Titlen optræder i almindelig brug om vagten (som begreb) og vel også om det udøvende vagtmandskab, men er ikke en officiel stillingsbetegnelse.

Toldvagtimester: Titlen på 18 Overtold- rorsbetjente, indført med lønningsloven af 12.9.1919. De udnævntes dog først 20.12. 1919 og havde i mellemtiden været tituleret Overtoldbetjent af 1. grad. 7.5.1931 blev 2 af dem ophøjede til Overtoldvagtimestre. [(13)].

Toldvisitatrice, se Visitatrice.

Toldvisitør, se Visitør.

Translationsassistent: Den første Assi- stent ved translationen ved Øresunds told- kammer, som er med i Hof- og statskalende- ren, blev ansat 1775. Ti år senere oprettedes en Elevklasse ved siden T-tjenesten, dog er det fra C.F. Holms »Bidrag til Sundtoldens Historie« kendt, at overgangen fra Elev til Assistent undertiden var noget tilfældig. Ved sundtoldens ophør 1857 var der i alt 9 T. [B/III].

Translationselev, se Elev.

Translationskontrollør: Embede ved Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3 med indehaver 1739-1784). Han havde 1760-77 en »Adjungeret T«, men var derpå ene T i det, der 1833 kaldtes translationskontoret, indtil der 5.10.1838 ansattes en 2. T. Ophævet 1857. [A/II].

Translatør: Embedet som oversætter fandtes kun ved Øresunds toldkammer (se Zise 1979:3 med indehavere 1709-1785). Sent i perioden - tolden afskaffedes 1857 - var der til det 1833 navngivne translations- kontor knyttet 2 Translationskontrollører og en elev med prædikat af assistent. En 2. T

ansattes 5.10.1838 (altså samtidig med 2. assistent), og fra 1840 optæder titlen Chef om 1. T. 1842 ansattes yderligere en Overtranslatør, hvorefter 2. T rykkede op som Chef, og den »nøgne« titel T forsvandt. [A]. I dette århundrede kunne Toldassistenter o.lgn. med sprogkundskaber få tjeneste som »T og tolk«, hvilken betegnelse dog kun blev tilføjet den egentlige etatstitel.

Udrider: En næppe helt officiel titel på Vadestedriderne (se d.), idet U normalt bruges om postbude ved amtstuerne. Også formen Ud- og vadrider kendes.

Underbetjent: Titlen brugtes 1779-97 især om betjente ved konsumtionens port- og mølleoprævning. Se også de følgende Under... [D].

Underkonsumtionsbetjent: U eller Konsumtionsunderbetjent var titlen på de menige konsumtionssteder uden toldvæsen (Slagelse, Skanderborg etc.) fra personalereformens tid til ophævelsen 1850; jvf. UnderT&K-betjent. [C].

Undertold- og konsumtionsbetjent: Den korrekte titel på de menige betjente ved told- og konsumtionsstederne efter personalereformen og indtil 1850, bortset fra København, hvor den erstattedes af titlen Toldassistent 19.12.1845. Vedr. København, se også Undervisør. Antallet var meget stort, men ikke centralt registreret, alene undtaget de 119 U i København, som Hof- og statskalenderen medtager fra 1827. (I øvrigt bemærkes, at der blandt disse 119 var 5 med strandopsynsopgaver, bl.a. ved Vedbæk, og navnene antyder, at disse samtidig blev registreret som Strandtoldbetjente på stedet!) I tjenestefortegnelsen 21.5.1851 optræder 97 Toldassistenter i København samt 14, der fik afsked, og i provinsen 275, der fortsatte, og 230 endnu mere fhv underbetjente. Antallet af U (dog er Undertoldbetjente og Underkonsumtionsbetjente indbefattet) har altså i 1840'erne passeret 600. Og så er hverken krydstoldvæ-

senet, grænsetoldvæsenene eller Sønderjylland medregnet. Sandsynligheden for, at en »forfader i toldvæsenet« tilhørte denne besværlige gruppe [C] er altså temmelig stor.

Undertoldbetjent: Titlen, som var en følge af personalereformen, anvendtes meget sjældent, da underbetjente især fandtes i byer med et told- og konsumtionsvæsen. I toldkalenderen 1847 kan vel kun underbetjentene i Bandholm (2), på Bornholm (4) og på Toldvagtsskibet i Agger kanal (2), i alt 8 mand, kaldes U, og så bruges endda formen T&K-underbetjent om den ene i Agger (konduitteliste 1843). Dog måtte et stort antal underbetjente reelt gives denne titel i den korte periode fra konsumtionens ophør 6.10.1850, indtil lov af 11.3.1851 indførte betegnelsen Toldassistent. De, der ved samme lejlighed afskedigedes, kaldtes dog fhv Toldbetjente (se d. samt UnderT&K-betjent). [C].

Undervisør: Titlen på underbetjentene i det københavnske told- og konsumtionsvæsen i 1700-tallet (jvf. Overvisitør). Allerede da brugtes betegnelserne U, Visitør, Toldbetjent og Undertoldbetjent i flæng, tilsyneladende uden hensyn til de store lønforskelle, der var gældende ved toldstedet, og der skelnedes heller ikke i titulaturen mellem dem, der havde bestalling og dem uden, jvf. Vejledningen (se også Kongelig). UnderT&K-betjenttitlen blev først helt almindelig efter en helt fejlslagen befaling af 1.5.1807, hvorved kongen søgte at gennemføre, at »samtlige Underkonsumtionsbetjente herefter deles i to klasser«, således at »53 Toldbetjente sættes til de poster og forretninger, som ved maleværket, portkonsumtionen osv forefalder«, og »61 betjente sættes til de poster og forretninger, som ved det egentlige toldvæsen eller på toldboden og havnen forefalder«. Den begrænsning faldt åbenbart ikke i inspektørernes smag, så i stedet proklamerede man altså åbenlyst, at den ansatte underbetjent skulle gøre tjeneste ved begge »væsen«. Da Hof- og statskalenderen i 1827 be-

gyndte at medtage de nu 119 »Told- og konsumtions-Underbetjente«, blev en sådan deling derfor heller ikke praktiseret. Betjentene fik 19.12.1845 titlen Toldassistent. [C].

Vadrider: Betegnelserne Vandrider bruges 1655, Vadrider 1680 og Vaadrider - læst med å eller langt a efter behag - 1689 om Vade-stedrider (se d.).

Vadestedrider: Titlen er den almindeligste på opsynsmanden i et korps langs Landtoldgrænsen til hertugdømmet Slesvig med opgaver som de samtidige Strandridere og Strandvisitører. Toldrullen 1655 bestemte, at lensmanden kunne indsætte sådanne, »hvor de holdes og behov gøres«, og der skal da også fra før 1645 have været 4 under Kolding og Ribe toldkamre. Korpset, som senere udvidedes til 8 mand, bestod 20.7.1761 af 6 V, som derefter erstattedes af 10 Grænsetoldbetjente, og først disse kom med i Hof- og statskalenderen. [C].

Vejer og måler: Tjenesten som V i provinsen var i langt de fleste tilfælde unddraget toldvæsenet og underlagt købstadens styre, men enkelte steder kunne f.eks. en Toldbetjent sidde inde med embedet, f.eks. i Helsingør 1750. Her fik også (12.9.1787) en mand bestalling som Vejer, måler og vrager, og i øvrigt medtager Hof- og statskalenderens toldstedsfortegnelse adskillige V, selv hvor de ikke var ansat i toldvæsenet.

Vejermester: Et embede ved Københavns toldbod, som bestod 1733-58, 1764-71 og 1773-1800. Før og mellem disse perioder varetoges vejermesterforretningerne af Taxadørerne, og efter tjenestens nedlæggelse 2.7.1800 af »det almindelige toldopsyn«. [B].

Viceinspektør: En V ved Kontrollen med (dvs Inspektoratet for) øl- og spiritusbeskatningen i København udnævntes 12.5.1926, og 8.5.1931 fulgte to V ved Inspektoratet for tobaksbeskatningen. [(5)].

Vicetoldinspektør: Titel på en betroet Toldkontrollør i København, indført ved en

udnævnelse 26.5.1919, altså før lønningsloven af 12.9.1919 anerkendte forfremmelsen. 23.5.1921 udnævnets V ved Overtoldinspektorerne uden for København - her havde man en »rigtig« Toldinspektør - men da også de blev forfremmet, var der i 1932 kun 2 V (samt 3 Viceinspektører). [(5)].

Vigilanceinspektør: Titlen synes kun at være brugt i hertugdømmet Holstens toldvæsen, men flere med fortid som V blev efter 1864 ansat i Danmark. Kaldtes også Distrikts-V.

Vinkyper: Embedet, der kun fandtes på Københavns toldbod, synes opfundet af Toldforpagter Kruse, idet én af de senere V oplyste, at han havde haft tjenesten »i Kruses tid«. I 1700-tallet var der normalt 2, indtil tjenesten blev nedlagt ved udsendelsen af instruktionen 26.8.1797. »Våde varers ruding og gradering henhører til de opsyns- og undersøgningsforretninger, som enhver opsynsbetjent bør kende eller gøre sig bekendt«, hed det, men i praksis blev V erstattet af Havnekontrollører. [B].

Visitor, se Visitør.

Visitatrice: V fandtes først og fremmest ved grænsen, men da de ikke findes omtalt i personalehåndbogen før 1929, er det usikkert, hvornår de dukker op. Hun var oftest toldembedsmandens kone, som altså havde til opgave at visitere kvindelige grænsepassagerer. I C.S. er den første udnævnelse noteret (i Hejls) 1.2.1917, og derefter følger en del flere. 31.10.1920 blev V i Vamdrup afskedit »som følge af landtoldgrænsens flytning«, og fra 30.11.1920 ophørte V i Heljs, Kjær Mølle, Taps, Brænøre, Bramdrup, Skodborghus, Foldingbro, Kalvslund, Hømlund, Gelsbro, Obbekær og Vedsted toldkontrolsteder.

Uden for dette område blev en V ved Københavns frilager navngivet i personalehåndbogen allerede fra 1896, og 1905 fulgte en i Korsør, hvorimod en V i Fåborg, som fik afsked 31.3.1919, ikke er med. 1923 tilkom

en V i Sønderborg, og fra 1929 nævnes V i København, Assens, Gedser, Helsingør, Sønderborg og Frederikshavn. Københavns lufthavn fik vistnok sin første V ca. 1.5.1930. V findes også, men sjældent omtalt som Told-v.

Visiterer: Ældre form af ordet Visitør.

Visitør: Titlen V kendtes tidligt, således - i formen Visitator - i 1632-ordinansens § 1, formodentlig med samme betydning, som den fik i 1700-tallet. Det gælder V i Øresund såvel som den Knud Boium, som kongen antog på prøve i 1647 »til at have indseende med alt, hvad der udskibes fra ulovlige havne på Fyn, Langeland og andre øer der omkring« (jvf. nedenfor). Fra o. 1651 var V imidlertid den mest brugte betegnelse for Toldbetjenten, den senere Toldkontrollør. Sidstnævnte titel fortrængte betegnelsen V mellem ca. 1700 og 1720, ligesom også Dragørs »tolder«, som kaldtes Toldvisitør fra 1662, i 1696 fik navneforandring til Toldbetjent eller måske Tolder. I øvrigt bemærkes, at formen Toldvisitør er temmelig sjælden.

I løbet af 1700-tallet oprettedes nogle få V-embeder ved udhavne og ladesteder, og her var titlen (igen) synonym med den også brugte benævnelse Strandtoldbetjent. Normalt brugtes formen V, således om de første i Hof- og statskalenderen for 1747, men også formen Toldbetjent og visitør (eller omvendt) kendes, jvf. d., og det er ofte vanskeligt at afgøre, hvad der begrunder forskellene i titulatur. Usikkert er også indholdet af de V-titler, som såvel Konsumtionsforpagterne som de private Toldforpagtere 1750-60 anvendte, ligesom den »V med navn af kontrollør«, som omtales i Ålborg 1772, sikkert har rangeret over den almindelige V, jvf. Kontrollør og visitør. Formen V var borte før 1790, og også de kombinationer, hvori den indgik, forsvandt snart. Betegnelsen har (trods stavemåden 1632) næppe været brugt snævert som et mandligt modstykke til Visitatrice. [B]. - Andre former, hvori V indgår, er:

Visitør i Gredstedbro: Uofficiel titel på Bromanden her (o. 1750).

Visitør i Øresund: Embedet med opgave at visitere de passerende skibe for at kontrollere angivelsernes rigtighed fandtes forud for 1632. Titlen synes at være forsvundet o. 1700. 1643-45 omtales tillige en Øverste Visitør, jvf. Generalvisitør. [A].

Visitør og toldbetjent, se Toldbetjent og visitør.

Visitør på strømmen mellem Fyn og Langeland: En sådan fik midlertidig bestalling 31.5.1647, og hans opgaver minder om en krydstolders (jvf. Visitør). Derimod synes den 1637-38 omtalte visiterer ssd. at have været kaptajn på det vagtskib, som fra den tid normalt lå i Storebælt, og som henhørte under marinen (se Zise 1979:3). Kort efter, 17.6.1651, blev tolderen og toldbetjenten i Nyborg begge udnævnt til Visitører i bæltet; jvf. Strømtoldinspektør. Ved Lille Bælt fik toldbetjenten i Fredericia en lignende befaling 9.7.1655, men ikke titlen før ca. 1662. [A].

Volontær: Personale med betegnelsen V (dvs. volontør, en person, der gør gratis eller frivillig tjeneste med henblik på senere ansættelse) fandtes især i centraladministrationen, men de var også ret almindelige på toldkamrene (1837-39 i Holbæk og senere i Svendborg, Odense og Ålborg). Om de var med i konduitelisterne efter 1849, er uvist (dog var 4 i København med i den i Vejledningen omtalte liste for 1846), men da anciennitetslisten over kontorpersonele ved provinstoldstederne udkom 1866, medtoges også V, og som naturligt var, kunne datoen for den første lønudbetaling på toldkammeret ikke angives. Der var i 1866 6 V i provinsen og 1886 19 samt 4 i København. Så sent som 1.3.1903 startede en ung mand som V; derefter kan de frivillige ikke følges, da anciennitetslisten nu afløses af personalehåndbogen - og den private ansættelse af statsansættelse -

og hverken håndbog eller stat registrerede evt. V på toldkamrene. [P].

Vrager: Hverken i København eller i provinsen havde tjenesten som V med Toldvæsenet at gøre; se dog Vejer og måler.

Vægter: V ved toldvæsenet fandtes alene i København. Bortset fra, at Fyrbøderen i 1696 tillige var V, ses de først omtalt i 1820'erne, da der var 3, hvilket ifølge kgl. resolution 3.1.1826 var en for mange. 1845-51 må V være indbefattet i gruppen af daglønnede Toldbetjente, men i lønningsloven 11.3.1851 normeres hele 4 V-stillinger (i 5. lønningsklasse), og i embedsfortegnelsen

optræder de som Toldbodvægtere. 1896 er deres betegnelse Opsynsmand. Jvf. Havnevægter. [D/V].

Zise..., se Accise...

Zolleinnehmer, se Toldoppebørselsbetjent. De andre tyske Zoll-titler volder ikke oversættelsesvanskeligheder; Zöllner betyder Tolder, og om toldbetjente i almindelighed brugte man - foruden Zollbedient - betegnelsen Zollbeamter.

Øverste visitør, se Generalvisitør.

Inde i bladet:

Otto Madsen

Fortegnelse over Toldetatens Titler

